

KAKO JE DR. RUDOLF BIĆANIĆ DOŽIVIO SOVJETSKI SAVEZ 1940. GODINE

Dr. Rudolf Bićanić boravio je 1940. nekoliko dana u Sovjetskom Savezu kao član delegacije koja je trebala sklopiti prvi trgovački jugoslavensko-sovjetski ugovor. Time bi industrija monarhističke Jugoslavije osigurala sirovine koje bi omogućile rad ugroženim granama industrije, npr. tekstilnoj. Iako je ugovor stupio na snagu, on se nije zbog napada Hitlera na Sovjetski Savez mogao realizirati. No, Bićanić je doživio Sovjetski Savez nekoliko mjeseci prije tog sukoba i svoje je spoznaje iznio u jednom predavanju u Radničkom domu u Zagrebu. Ono je, s obzirom na vrijeme i sredinu u kojoj je održano, izvanredno zanimljivo. Izazvalo je velike kontroverze u usmenom i pismenom diskutiranju u Zagrebu.

Dr. Rudolf Bićanić¹ bio je istaknuti ideolog Hrvatske seljačke stranke, kojoj se priključio upoznajući se na robiji s dr. Vladkom Mačekom. Kao jedan od glavnih gospodarskih ideologa Hrvatske seljačke stranke (dalje: HSS), nakon što je Josip Predavec

1 Rudolf Bićanić (Bjelovar, 5. VI. 1905. - Zagreb, 9. VII. 1968.). Osnovnu školu završio u Bjelovaru gdje mu je otac radio u banci. Studirao je u Parizu na École des Hautes Études Commerciales, a doktorirao na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1931. godine, te je od 1930. do 1932. radio u Bjelovaru. Zbog unosa brošure Ujedinjene revolucionarne omladine Sud za zaštitu države osudio ga je 1933. na tri godine zatvora. U kaznionici u Mitrovici upoznao se s dr. Vladkom Mačekom i započeo političku vezu na liniji Hrvatske seljačke stranke koja je trajala sve do 1941. godine a vezana je uz gospodarsko-financijsku politiku. U Bićanićevoj objavljenoj bibliografiji nedostaje mnogo manjih radova što otežava sastavljanje potpune slike o tome kako je Bićanić mislio i djelovao. Tako u njegovoj bibliografiji nije navedena brošura *Gospodarska politika* (Zagreb, 1939.) koja je bila program HSS-a na gospodarskom planu i koja je doživjela dva izdanja a u kojoj se Bićanić zalaže za socijalnu politiku u korist tzv. seljačke države i ublažavanje razlika između bogatih i siromašnih slojeva, a koja je doživjela dva izranja. Bićanić zalaže za plansku politiku u korist hrvatskog seljačkog naroda ističući da su se "...gospodarstvo i politika tako međusobno isprepleli, da se više ne da odvojiti jedno od drugoga". (str. 26.) Vidi opširnije: Mladen Švob, Rudolf Bićanić, *Hrvatski biografski leksikon*, 1, Zagreb 1983., 753-755; Stanko Pintarić, Život i rad profesora Rudolfa Bićanića (s bibliografijom radova), *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 19/1969, br. 3-4, 285-301; Uroš Duišin, Bibliografski podaci o objavljenim radovima Prof. dr. Rudolfa Bićanića, *Ekonomski prehled*, 19/1968, br. 10, 579-586.

bio 1933. ubijen, Rudolf Bičanić je preko Gospodarske sloge² postajao sve važniji faktor u radu stranke, radeći na tome da se poboljša položaj seljaštva kroz porast cijena poljoprivrednih proizvoda i stoke. Objavljuje i dvije knjige o životu naroda u pasivnim krajevima pod naslovom *Kako živi narod*³ što mu je poslužilo da sastavi knjigu *Ekonomska podloga hrvatskog pitanja*⁴ koja je u znatnoj mjeri doprinijela Mačekovoj izbornoj pobjedi 1938., te omogućila sklapanje Sporazuma Cvetković-Maček u kolovozu 1939. godine.

Bičanić je imao izvanredan senzibilitet za stanje seljačkog naroda, pa je to došlo do izražaja i u vremenu kada je bio jedan od vodećih ljudi Instituta za seljačko gospodarstvo i kada se bavio anketiranjem seljačkog naroda u pojedinim dijelovima Hrvatske potvrdivši da većina naroda nema dovoljno hrane do nove žetve.⁵ Poslije sklapanja Sporazuma Cvetković – Maček dr. Rudolf Bičanić približio se samom vrhu političke vlasti. Istina, Uredbom o prijenosu poslova s države na Banovinu Hrvatsku istaknuto je da u nadležnosti države ostaju "...poslovi vanjske trgovine i vanjske trgovinske politike kao i mjere koje imaju za svrhu da osiguraju jedinstvo trgovinskog područja",⁶ ali je u Uredbi o osnivanju Banovine Hrvatske navedeno da je vanjska trgovina zajednička.⁷ Budući da je Uredba o osnivanju donesena pet mjeseci ranije, Banovina Hrvatska je iskoristila to vrijeme i osnovala Zavod za unaprjeđenje vanjske trgovine u Zagrebu jer je vodstvo HSS-a u Hrvatskoj spoznalo da je izvoz poljoprivrednih i stočnih proizvoda životno pitanje za Hrvatsku. To je utvrđeno kroz djelovanje Gospodarske sloge čiju je politiku dobrim dijelom kreirao Bičanić. Centralna vlada u Beogradu morala se stoga odmah nakon potpisivanja sporazuma povezati s Bičanićem u Zagrebu, koji je kod Deviznog odbora Narodne banke i koordinacionog odbora Ministarstva vanjskih poslova nastojao zaštititi interese Banovine Hrvatske, odnosno Gospodarske sloge. Bičanić dolazi na čelo Direkcije za vanjsku trgovinu Kraljevine Jugoslavije koja je osnovana 18. rujna 1940., a u čije je poslove je integriran prijašnji Institut za unaprjeđenje vanjske trgovine i Odsjek za trgovačke ugovore pri Ministarstvu trgovine i industrije. Poslovi Direkcije odnosili su se na sav uvoz i izvoz, carine i pitanje platnog prometa, ali i poslove sklapanja trgovačkih

2 Iva Šute, *Gospodarska sloga*, Zagreb 2005., doktorska disertacija; Marijan Maticka, Obilježja "Gospodarske sloge" u početku njezine djelatnosti, *Historijski zbornik*, sv. XXIX-XXX, Zagreb, 1977.

3 R. Bičanić, *Kako živi narod*, I, Zagreb 1936., II, Zagreb 1939. Opširniju bibliografiju vidjeti Stanko Pintarić, Život i rad profesora Rudolfa Bičanića, *Zbornik Pravnog fakulteta*, 19, 1969., br. 3-4, str. 293-301.

4 Ovaj rad je Bičanić napisao po želji dr. Vladka Mačeka i poslije prvog, šapirografiranog izdanja ono je iste 1938. godine izašlo još dva puta, te je ta knjiga poslužila Mačeku da na izborima 1938. stane na čelo opozicije te u toj funkciji sklapa 1939. sporazum Cvetković-Maček. Taj je sporazum Mačeka i njegovu stranku doveo u sam vrh jugoslavenske politike, ali i omogućio stvaranje Banovine Hrvatske koja je za cijelo vrijeme svog trajanja imala velikih problema zbog uključivanja u svoj sastav kotara koji nisu bili katolički i hrvatski. (Krešimir Regan, *Ujedinjavanje teritorija Banovine Hrvatske. Teritorijalno ujedinjenje Savske i Primorske banovine s osam nadobivenih kotara*, Magistrski rad obranjen na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 11. listopada 2001.

5 R. Bičanić, A. Mihlečić, D. Štefek, *Najnužnije narodne potrebe (Prehrana - narodne potrebe - seljačka tržišta - lokalni disparitet cijena)*. Zagreb 1940.

6 *Narodne novine*, 278, 9. XII. 1939.

7 *Narodna novine*, 196, 30. VIII. 1939.

M. KOLAR, KAKO JE DR. R. BIČANIĆ DOŽIVIO SOVJETSKI SAVEZ 1940.

ugovora.⁸ Bičanić je dakako nastojao svoju poziciju u direkciji ojačati svojim ljudima, a to mu nije bilo teško jer je ministar trgovine i industrije bio dr. Ivan Andres.⁹ Tada u uvozni odbor Direkcije za vanjsku trgovinu ulazi S. N. Žorić, a u izvozni Josip Cabas¹⁰ i ing. Vladimir Kokotović.¹¹ Banovina je imala svojeg čovjeka i na čelu Privilegiranog izvoznog poduzeća (PRIZAD) Dragutina Totha.¹² Bičanić je u najkraće vrijeme izgradio snažnu organizaciju za izvoz i uvoz te se nametnuo svojim izgrađenim stavovima i stručnjacima na razini države. Bičanićeva knjiga *Pogled iz svjetske perspektive i naša ekonomska orijentacija* (Zagreb 1939) sadržava Bičanićevo gledanje na vanjsku trgovinsku politiku ali i potvrđuje da je Bičanić u znatnoj mjeri promijenio svoja gledišta i započeo braniti jugoslavensku gospodarsku politiku koja se je u vremenu trajanja Banovine Hrvatske dobrim dijelom podudarala s interesima Gospodarske sloge kojoj je na čelo došao dr. Ljudevit Tomašić.¹³

8 Ivica Šute, *Položaj i obilježje trgovine u Banovini Hrvatskoj (1939.-1941.)*, Zagreb 2002., Magistarski rad, 209-211.

9 Ivan Andres, (Vinkovci, 1883. - Zagreb, 1959). Završio je Filozofski i Pravni fakultet u Zagrebu. Radio je kao sudac u Zagrebu i Varaždinu, a zatim je bio tajnik Hrvatske zemaljske vlade. Od 1919. do 1939. radio kao odvjetnik u Zagrebu, ali se priključio HSS-u uoči izbora 1935. Godine 1938. izabran je u kotaru Rab. U vladi Cvetković – Maček bio je ministar trgovine i industrije od 26. VIII. 1939. do 27. III. 1941., a držao je taj položaj nominalno i u vladi generala Dušana T. Simovića u emigraciji do 9. siječnja 1942. Za vrijeme NDH bio je više puta zatvaran, a zbog HSS-a ga zatvara i nova vlast 1945. i 1948. (M. R., Ivan Andres, *Tko je tko u NDH*, Zagreb 1997., 9).

10 Josip Cabas (Sarajevo, 1900. - Buenos Aires, 1980). Završio je u Zagrebu Pravni fakultet i doktorirao 1924. te kao sudac službovao u Zagrebu i Klanjcu. Uskoro odlazi u Njemačku gdje završava studij tehničkih znanosti i kao član HSS-a za Banovine Hrvatske dolazi na čelo Odjela za veleobrte te je hrvatski predstavnik u ministarstvu za gospodarstvo u Beogradu i najbliži Bičanićev suradnik. Za vrijeme NDH imenovan je za glavnog ravnatelja Glavnog ravnateljstva za obrt, veleobrte i trgovinu, ali u svibnju 1944. odlazi u Švicarsku na čelu trgovačkog gospodarstva te tamo i ostaje. Pripadao je Lorkovićevu krugu i postoje naznake da je u tijekom rata pokušao uspostaviti veze s Britancima radi pregovora o prijelazu NDH na stranu Saveznika. Nešto prije sloma NDH daje ostavku i preseljava u Argentinu gdje 50-iz godina radi na osnivanju Hrvatsko-argentinskog kulturnog kruga. U Jugoslaviji je 1945. osuđen na 10 godina robije. (M.R., Josip Cabas, *Tko je tko u NDH*, Zagreb 1997., 64.)

11 Vladimir Kokotović je objavio i uredio *Zbirku načelnih rješidaba i uputstava Zakona o radnjama od 5. novembra 1931* (Zagreb 1939).

12 Dragutin Toth (Staro Petrovo Selo, 1890. - Cordoba, 1971). Završio pravo u Beču i Budimpešti gdje je i doktorirao te radio do 1918. u Ministarstvu financija u Budimpešti. Zatim se vraća u Zagreb i službuje kod Financijskog ravnateljstva u Zagrebu a onda osniva Poštanski čekovni zavod. Zbog sudjelovanja u manifestaciji na Starčevićevom grobu u Šestinama 1922. je otpušten iz državne službe a 1930. osuđen na četiri godine tamnice zbog veza s hrvatskom emigracijom. Bio je istaknuti član HSS-a, te je 1940. imenovan za ravnatelja PRIZAD-a. Zajedno s Bičanićem jedan je od osnivača Gospodarske sloge 1935. Za vrijeme NDH imenovan ministrom obrta, veleobrta i trgovine a u lipnju 1943. predsjednikom Hrvatske državne banke i nešto kasnije postaje ministar Državne riznice. Godine 1945. odlazi u inozemstvo. (M.R., Toth, *Tko je tko u NDH*, 403-404; I. Šute, *Položaj i obilježje trgovine*, n. dj., 212)

13 Ljudevit Tomašić, učitelj, političar, predsjednik Gospodarske sloge. Roden u Zagrebu, 2. siječnja 1901., a ubijen u Lepoglavi u travnju 1945. Završio je 1920. klasičnu gimnaziju u Zagrebu i položi svi potrebne ispite na Učiteljskoj školi u Zagrebu zaposlio se u Sv. Martinu na Muri kao pučki učitelj. Kao nepoćudan zbog članstva u Radićevoj Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci bio je 1923. izbačen iz državne službe, te je 1929. završio filozofiju i pedagogiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. U međuvremenu je 1927. osuđen na robiju. Pod stalnim policijskim nadzorom živi u Samoboru, ali je 1933. dobio izgon. Izabran 1935. za narodnog zastupnika na Mačekovoj listi u kotaru Samobor, a 1938. u kotaru Klanjec. Vodio je izbornu pisanicu HSS-a 1938. godine, te je 1940. imenovan za ravnatelja Gospodarske sloge, kao privredne organizacije HSS-a za plasman seljačkih proizvoda. Pripadao je Mačekovoj struji te se 1942. nije odazvao pozivu ustaškog vrha za sudjelovanje u Saboru kao i u zajedničkoj vladi Nikole Mandića u rujnu 1943. Bio je veza između Mačeka, Mladena Lorkovića i Ante Vokića te je pregovarao i s partizanima. Zbog sudjelovanja u puču Lorković-Vokić bio je 31. kolovoza 1944. upućen u lepoglavski logor. Ubili su ga ustaše. (*Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941.-1945.* (urednici: Zdravko Dizdar, Marko Grčić, Slaven Ravlić i Darko Stuparić), Zagreb 1997., 399-400)

Ipak, Bićanić nikada nije odustao od gledišta da je rad temelj čitavog gospodarskog života i da bez ljudskog rada nema nikakvih proizvoda. Tražio je ukinuće povlastica kapitala nad radom, odnosno uravnoteženije društvene odnose.¹⁴ Međutim, nešto je ipak ostalo, a to je osjetljivost za socijalna pitanja, što je Bićanića i spasilo poslije Drugog svjetskog rata te je imenovan za profesora ekonomske povijesti na Pravnom fakultetu u Zagrebu i nije doživio sudbinu dr. Vladka Mačeka i drugih vođa HSS-a desne orijentacije.¹⁵ Cjelovita Bićanićeva bibliografija nije do danas napisana te su ispušteni neki manji radovi koji su vrlo značajni da bi se spoznala cjelovita ličnost Rudolfa Bićanića i njegova metamorfoza od hrvatskog nacionalista do gorljivog istraživača položaja seljaštva, provoditelja elektrifikacije Hrvatske i njenog industrijskog razvitka i konačno zastupnika privrednih interesa monarhističke Jugoslavije, a onda i Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Kasnije se ponovno vratio na prvobitni stav da se Hrvatska mora uravnoteženije razvijati u okviru socijalističke Jugoslavije.¹⁶ Život Rudolfa Bićanića vrlo je intrigantan i zahtijeva posebno istraživanje.¹⁷

Bićanićevo predavanje o Sovjetskom Savezu 1940. godine razbija klišeje tadašnjeg pisanja da je sve u Rusiji dobro odnosno da je sve u Rusiji loše. Kao ekonomist, dr. Bićanić je vrlo oprezan i stalno naglašava da nije sve vidio, pa s njegovim izlaganjem nije nitko bio zadovoljan. No o predavanju se dugo govorilo o Zagrebu i ono nije prošlo nezamjetljivo na socijalnoj sceni. Iako je vidio samo djelić prave

14 Rudolf Bićanić, *Gospodarska politika*, Zagreb 1939., II. izd., str. 14.

15 Položaj Bićanića na Pravnom fakultetu u Zagrebu poslije rata nije baš bio dobar jer se u mnogočemu počeo sukobljavati s onima koji su kreirali gospodarsku politiku poslijeratne socijalističke Jugoslavije. Mnogi su se prisjećali njegovog ranijeg rada, pa je imao velikih problema s objavljivanjem svoje knjige *Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji (1750.-1860)*, 1 (Zagreb 1951.), kojoj je dr. Mijo Mirković negirao pravo na objavljivanje zbog metodologije. Knjiga je ipak objavljena uz ogradu urednika Stanka Franka koji je u predgovoru opisao probleme oko izdavanja te knjige.

16 Mladen Švob, R. Bićanić, Hrvatski biografski leksikon, 1, Zagreb 1983., 753-7555.; Uroš Dujšin, Bibliografski podaci o objavljenim radovima prof. dr. Rudolfa Bićanića, *Ekonomski pregled*, 19/1968, br. 10, 579-586.; Stanko Pintarić, Život i rad profesora Rudolfa Bićanića (s bibliografijom radova), *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 19/1969., br. 3-4, 285-292, 293-301. Biobibliografija je objavljena i na kraju reprint-izdanja *Kako živi narod*, koju je objavio Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Nakladni zavod Globus 1996. godine, pridodavši na kraju knjige vrijedne, ali još uvijek nepotpune osvrtne Vlade Puljiza i Uroša Dujšina na život i rad Rudolfa Bićanića.

17 Izbjeglička vlada je 4. lipnja 1941. ustanovila sjedište u Londonu, ali Bićanić je otputovao u SAD, s time da se već 1941. počeo suprotstavljati velikosrpskoj propagandi koju je širio Konstantin Fotić govoreći o velikom pogromu Srba u Hrvatskoj. (Tomislav Jonjić, *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942.*, Zagreb 2000., 595) Već u prosincu 1941. Bićanić se založio za federativnu Jugoslaviju. Bićanić je 1941. imenovan viceguvernerom Narodne banke pa je na toj funkciji 1943. godine dao novac deponiran u Braziliji na raspoloženje Komitetu nacionalnog oslobođenja Jugoslavije (KNOJ) i 1944. pozvao preko radio stanice BBC narod u Jugoslaviji da se pridruži narodnooslobodilačkoj borbi. To mu je širom otvorilo vrata povratka u zemlju te je 1945. imenovan predstojnikom Uprave za vanjsku trgovinu KNOJ-a, odnosno Direkcije za vanjsku trgovinu u Beogradu. Putovao je u SAD na privredne pregovore te je sudjelovao i na osnivačkoj konferenciji UN-a u San Franciscu. No, već 1946. nalazimo ga u Zagrebu na položaju predstojnika Katedre za ekonomsku politiku na Pravnom fakultetu, odnosno kasnije kao predavača Ekonomske povijesti Jugoslavije. Međutim, neki nisu mogli zaboraviti njegovu prošlost pa je imao mnogo poteškoća u radu i pri objavljivanju svojih djela, osobito ako je u njih unosio neke elemente koji nisu bili uobičajeni u tadašnjoj praksi. On je počeo upozoravati na potrebu decentralizacije, deetatizacije, depolitizacije i demokratiziranje socijalističkih gospodarstava pa je opet postao *persona non grata*, iako mu ipak nije bio poništen doktorat kao što mu se desilo 1933. na političkom sudenju.

M. KOLAR, KAKO JE DR. R. BIČANIĆ DOŽIVIO SOVJETSKI SAVEZ 1940.

Rusije, onaj koji su mu sovjetske vlasti htjele pokazati, oštroumnim zapažanjem koje je izoštrio proučavajući kako živi narod u Hrvatskoj, Bičanić je vidio gotovo sve što je trebalo vidjeti.

Sve do 1940. godine nisu postojali diplomatski odnosi između monarhističke Jugoslavije i Rusije. Pred boljševicima Rusiju je napustio velik broj Rusa. Oni su potražili utočište u građanskoj Europi, ponajviše u Parizu jer je Francuska do 1914. ulagala u Rusiju veliki kapital, pa se je ovdje sklonila ruska aristokracija čekajući povrat svojih imanja u nadi da će se sovjetski sistem brzo slomiti. Kraljevina SHS na čelu s Aleksandrom Karađorđevićem koji je u Rusiji bio školovan a imao i rodbinske veze sa carskom kućom Romanov, prihvatila je brojne ruske izbjeglice. To je dodatno opterećivalo odnose između Kraljevine Jugoslavije i boljševičke Rusije, ali je na drugoj strani jačalo odnose između Beograda i Pariza. Osim toga Aleksandar Karađorđević je bio uvjeren da je Srbija dužna biti čuvar ugroženog pravoslavlja u Rusiji, pa je stoga patrijarh ruske pravoslavne crkve živio u Beogradu. Aleksandar Karađorđević je dao utočište i borcima Denikinovih¹⁸ i Vrangelovih¹⁹ armija koji su stizali u više navrata u Kraljevstvo SHS, i usprkos protivljenju domaćeg življa davao im dobre službe s time da treba priznati da su mnogi od njih pridonijeli modernizaciji monarhističke Jugoslavije i dali velik doprinos tadašnjem kulturnom i gospodarskom životu Jugoslavije.²⁰ Rusi su dobili vodeće pozicije u mnogim ustanovama. Kada je bio popunjen Beograd, Rusi su krenuli i na zapad, pa njihove kolonije, osim u Belju, nastaju i u Vukovaru, Vinkovcima, Virovitici, Koprivnici i Zagrebu.²¹ Ovi Rusi su nastojali očuvati međusobne veze, pomagali su se i informirali te im je društveni život bio izvanredno razvijen, a među njima bilo je i izgrađenih intelektualaca i stručnjaka raznih vrsta koji su dali velik doprinos našem gospodarstvu. Gotovo svi su bili antiboljševički raspoloženi. Zbog ovih imigranata nisu prije 1940. godine uspostavljene gospodarske veze između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza iako je zbog toga jugoslavenska privreda trpjela velike štete. Naime, Sovjetski Savez je još 1934. godine primljen u Društvo naroda, pa je zakašnjelo obnavljanje diplomatskih odnosa između Kraljevine Jugoslavije i Sovjetske Rusije bilo uočljivo u okviru svjetske politike, ali i razumljivo s obzirom na žestoke progone komunista u Jugoslaviji koji počinju jenjavati tek 1939. godine.

Hrvatska je od 1918. bila republikanski raspoložena, a iz toga izviru i njene simpatije za komunizam. Knjige književnika i komunista Augusta Cesarca, koju je

18 Anton Ivanovič Denikin (nedaleko Varšave, XII. 1872. - Ann Arbor, SAD, 8. VIII. 1947.) zapovjednik intervencionističke armije koja je bila poražena u veljači 1920. kod Odese, te se oko 8.000 osoba uspelo povući preko Novorosijska i Carigrada u Kraljevinu SHS i smjestiti na području Srbije.

19 Barun Petar Nikolajevič Vrangel (Novo-Aleksandrovska, 18. VIII 1878. - Bruxelles, 25. IV. 1928.) bio je zapovjednik ruskih bjelogardijaca u borbama protiv boljševika na Krimu 1920., te je emigrirao s oko 160.000 ljudi u Carigrad, a onda u Jugoslaviju pa u Francusku i gdje se već bilo moguće smjestiti.

20 U Vukovaru je došlo do protesta radnika kada su vrangelovci došli u Vukovar. Radi toga vrangelovci su smješteni u raznim mjestima i najviše ih je bilo na državnom dobru u Belju, gdje su dobili rukovodeće položaje.

21 Tatjana Puškadija-Ribkin, *Emigranti iz Rusije u znanstvenom i kulturnom životu Zagreba*, Zagreb 2006.

napisao nakon svojih putovanja u Rusiju od 1922. do 1937. godine, ne iznosi negativna opažanja o sovjetskom društvu.²² Isto čini i Stjepan Radić u svojim pismima koja se objavljuju u *Slobodnom domu* 1924. godine kada je učlanio svoju stranku u Seljačku komunističku internacionalu, ali je po povratku u zemlju odbijao svaku dalju suradnju s komunistima što ukazuje da i nije baš bio uvjeren da je cijeli sistem dobar.²³ Tek je Miroslav Krleža gledao 1925. nešto kritičnije na život u Rusiji, došavši do zaključka koji su ga kasnije i doveli u sukob s jugoslavenskim komunistima.²⁴

Knez Pavle bio je anglofilski raspoložen i nije želio ojačati veze sa Sovjetskom Rusijom iako su za to postojali gospodarski razlozi kako bi se umanjilo sve jače vezivanje Jugoslavije s Trećim Reichom na gospodarskom planu.²⁵ Knez Pavle je u nedatiranom memorandumu savjetovao: "Priznati Sovjetski Savez samo ako je nužno potrebno i samo kad u zemlji bude potpuni mir i red. Imati na umu da će budući sovjetski ambasador postati središte svim nezadovoljnicima uključujući čak i opoziciju. On će vjerojatno privući čak i šire mase svojim pravoslavljem i slavenstvom".²⁶ U jednom drugom memorandumu Viktoru von Heerenu rekao je da se boji jačanja sovjetskog utjecaja u jugoistočnoj Europi, koja može u Jugoslaviji djelovati pod krinkom panslavizma.²⁷ Približavanje Sovjetskom Savezu nametali su i jugoslavenski

22 Vuk Korneli (pseudonim A. Cesarca), *Današnja Rusija* (Zagreb 1937.). Djelo je objavljeno pod pseudonimom i u predgovoru se Cesarec iz konspirativnih razloga iskazuje kao istarski emigrant u Americi. Knjiga je izašla u izdanju Naučne biblioteke "Orbis" i to je bio veliki izdavački poduhvat jugoslavenskih komunista. Urednik izdanja Stevan Galogaža je doslovno ukrao policiji odštampane arke i nakon uvezivanja na drugom mjestu ubacio oko 6.000 primjeraka u distributivnu prodajnu mrežu. Cesarec je napisao pod punim imenom tri brošure o Sovjetskom Savezu. Objavio je *Na Uralu i na Volgi* (Zagreb, 1940.), *Na Ukrajini* (Zagreb, 1940.) i *Kod sovjetskih malih naroda*, (Zagreb, 1940.). Vidjeti: Zorica Stipetić, *Argumenti za revoluciju - August Cesarec*, Zagreb, 1982.; M. Franičević, Oktobarska revolucija i August Cesarec, *Forum*, 1967, br. 11-12, 685-194). Promijenjena situacija u odnosima Kraljevine Jugoslavije i Sovjetskog Saveza nakon sklapanja trgovačkog ugovora ponovno je potaknula Cesareca na pisanje te je njegov putopisni ciklus *Putovanja po Sovjetskom Savezu* s putopisnom reportažom *Sjećanja na Lenjingrad* trebao biti objavljen kod Uprave državne štamparije u Beogradu, ali zbog rata do toga nije došlo. (Hrvatski državni arhiv, Zbirka Cesarec, 4-II D/428 i 4-II E/484). Djelo je izašlo poslije rata pod nazivom *Današnja Rusija i drugi putopisi* (Zagreb, 1982.) kao 18. svezak sabranih djela A. Cesarca. U pogovoru je povjesničar dr. Ivan Jelić istaknuo da je knjiga *Današnja Rusija* pisana u Sovjetskom Savezu, a brošure da su pisane na osnovu reporterskih zapisa s posjete području Urala i Volge.

23 M. Kolar-Dimitrijević, Put Stjepana Radića u Moskvu i pristup Hrvatske republikanske seljačke stranke u Seljačku internacionalu, *Časopis za suvremenu povijest*, 4, 1972., br. 3, 7-29; Ista, Prepiska između Stjepana Radića i Seljačke internacionale u Moskvi 1924. g., *Časopis za suvremenu povijest*, 4, 1972., br., 1, 148-164.

24 M. Krleža, *Izlet u Rusiju*, Zagreb, 1926. I kasnije se kritički odnosi prema zbivanjima u Rusiji, a osupnut Staljinovim čistkama i progonima intelektualaca piše *Dijalektički antibarbarus* (Zagreb, 1939) koji ga dovodi u sukob s jugoslavenskim komunistima. (Stanko Lasić, *Sukob na književnoj Jevici 1928-1952*, Zagreb 1970.; Ista, *Kritička literatura o Miroslavu Krleži od 1914. do 1941.*, Zagreb 1993.)

25 Boško Đorđević, *Pregled ugovorne trgovinske politike od osnivanja Države Srba, Hrvata i Slovenaca do rata 1941. s dopunama Dr. Save Obradovića o plurilateralnim sporazumima Jugoslavije 1934.-1941. i s predgovorom akademika Mije Mirkovića. Prilozi istraživanju gospodarske povijesti*, Izd. JAZU, Zagreb 1960.

26 Jacob B. Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934-1941*, Rijeka 1973. Hoptner je bio profesor povijesti na Sveučilištu Columbia u SAD te je dobio izvorne dokumente od kneza Pavla u izbjeglištvu, što mu je omogućilo da napiše vrlo kvalitetan rad. I jedna i druga pretpostavka kneza Pavla bile su zasnovane na iskustvu i pokazale su se točnima. Stjepan Radić je više puta išao u Rusiju misleći da će mu ona postati saveznica. Tu je politiku slijedio i član njegove stranke Rudolf Bičanić dok se nije potpuno osvjestio i poslije boravka u Rusiji uvijek je tražio saveznike na zapadu.

27 Hoptner, str. 187; dokument se čuva u *Documents on German Foreign Policy, 1918-1945* (DGFP), D. VIII, dok. 155.

M. KOLAR, KAKO JE DR. R. BIČANIĆ DOŽIVIO SOVJETSKI SAVEZ 1940.

industrijalci, osobito tekstilci koji su ostajali bez sirovine, jer je gotovo čitava velika tekstilna industrija Jugoslavije bila zasnovana na uvozu sirovina iz inozemstva, pa je prijetilo zatvaranje tekstilnih tvornica. Smatralo se da zbog sovjetsko-njemačkog trgovačkog sporazuma od 19. kolovoza 1939., iako se nije znalo za tajni protokol Hitler – Staljin o podjeli Poljske od 23. kolovoza 1939., neće biti protivljenja niti sklapanju jugoslavensko-sovjetskog trgovačkog sporazuma jer je ionako već cijela jugoslavenska industrija bila u mreži Trećeg Reicha i radila za njegove potrebe.²⁸ Ambasador carske Rusije Strandtman povukao se sa svoga položaja još u rujnu 1939. i došao je u Beograd pa je carski grb s dvoglavih ruskim orlom visio je na ulazu preko puta kraljevskog dvora u Beogradu. Odnosi su bili silno komplicirani. Zbog napada Rusije na Finsku u studenom 1939. odloženo je povezivanje s boljševicima iz bojazni da će doći do reakcije Francuza i Engleza. Tek se krajem ožujka 1940. nastavilo s uspostavljanjem diplomatskih odnosa sa Sovjetskim Savezom.

Ministar vanjskih poslova Jugoslavije Cincar-Marković, koji je bio pod snažnim utjecajem Trećeg Reicha, koji je sklopio 1939. ugovor s Rusijom o podjeli Poljske, smatrao je da istim putem treba poći i Jugoslavija te da nema više zapreka da Jugoslavija uspostavi trgovinske odnose sa Sovjetskim Savezom. On je u ožujku 1940. naložio poslaniku u Ankari Iliji Šumenkoviću,²⁹ da preko sovjetskog poslanika u Turskoj Alekseja Terenteva predloži uspostavljanje gospodarskih odnosa Jugoslavije i Sovjetskog Saveza. Moskva je pokazala pripravnost ostvarenju te ideje, pogotovo stoga što se time izražavalo protivljenje talijanskim planovima o prodoru u Podunavlje. Tko je bio pravi inicijator sklapanja ugovora sa Sovjetskim Savezom s jugoslavenske strane teško je reći, no vodstvo HSS-a, u kojem je dr. Rudolf Bičanić imao važnu ulogu, obavijestilo je svoje članstvo, da će “Moskva spasiti Jugoslaviju”.³⁰ Naša diplomacija je smatrala da Sovjetski Savez nikako ne može biti nezainteresiran za zbivanja na području Jugoslavije.³¹

Vlada Jugoslavije i vlada Sovjetskog Saveza 15. travnja odredile su svoje delegacije koje će voditi privredne razgovore. Sovjetski Savez je odredio za izravne pregovore diplomatskog značaja s jugoslavenskom vladom svog ambasadora u Sofiji Lavrentijeva.

28 M. Kolar-Dimitrijević, Strani kapital i Banovina Hrvatska, *Povijesni prilozi*, 9, 1990, 190. Njemačka je početkom 1939. u potpunosti zabranila izvoz pamuka iz zemlje, a slijedi je i Italija. Godine 1940. nabava sirovina je bila još više otežana, s time da su rastle i cijene, pa je npr. porast cijena u 1940. u odnosu na 1939. iznosio za pamuk 27,5 %, za pamučno predivo 76,5 %. (I. Šute, *Položaj i obilježja trgovine u Banovini Hrvatskoj (1939.-1941.)*, Magistarski rad, Zagreb 2002., 104, 223-224)

29 Ilija Šumenković, rođ. 13. VII. 1884. u Nišu, završio je Pravni fakultet u Beogradu, a doktorirao na pariškoj Sorbonni 1912. godine. Radio je u srpskom Ministarstvu vanjskih poslova i već prije 1914. bio poslanik u Sofiji i ministar građevina, a kao član Demokratske stranke imenovan je za ministra trgovine i industrije 1924. godine. Bio je i istaknuti diplomat.

30 T. Jončić, 149. Jugoslavenski povjesničar Vuk Vinaver napisao je 1966. dva rada na tu temu: Spoljnopolitička pozadina uspostavljanja jugoslovensko-sovjetskih diplomatskih odnosa 1940., godine, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, sv. 45, Novi Sad, 1966., 5-60; Isti, Prilog istoriji jugoslavensko-sovjetskog zbliženja 1940.-1941., *Istorijski glasnik*, 9, 1955, 350.

31 Već je tada dobro poznato da su Hitler i Mussolini vodili razgovore o prostoru Jugoslavije i da se Hitler odrekao Hrvatske u korist fašističke Italije istaknuvši da nema nikakvog interesa za Jadran.

Jugoslavensku delegaciju predvodio je Milorad Đorđević³² Već 21. travnja jugoslavenska je trgovinska delegacija otputovala u Moskvu. U njoj su bili pomoćnik ministra trgovine Sava Obradović,³³ viceguverner Narodne banke Mikić,³⁴ Rudolf Bićanić, šef izvoznog zavoda, i Avsenek, slovenski industrijalac.³⁵ Nakon boravka od tri tjedna u Rusiji Đorđević i Obradović³⁶ i Anastas Mikojan,³⁷ narodni komesar za vanjsku trgovinu Sovjetskog Saveza, potpisali su 11. svibnja 1940. godine tri dokumenta:

1. Ugovor o trgovini i plovidbi
2. Protokol o načinu plaćanja robe
3. Sporazum o otvaranju trgovinskih predstavništava u Beogradu i Moskvi.

Rusi su se pokazali poseban interes za bakar iz Bora, a s jugoslavenske strane pokazan je interes za benzin i naftu koji su se ranije nabavljali iz rumunjskih izvora, a isporuke prema Jugoslaviji su zbog rata potpuno prestale, kao što su i tekstilne tvornice ostale bez sirovina te je prijetio otkaz brojnim radnicima i radnicama.

Međutim, Vjačeslav M. Molotov,³⁸ narodni komesar za inozemne poslove Sovjetskog Saveza, nije se posve jasno izjasnio kakav je stav njegove zemlje prema njemačkom ili talijanskom prodoru u Podunavlje, već je nejasno rekao da politička intervencija nije isključena. Đorđević je to razumio tako da će se Sovjetski Savez vrlo vjerojatno otvoreno suprotstaviti napadu Osovine na Balkanu.³⁹

Rudolf Bićanić je bio realist. Životno ga je iskustvo naučilo da djeluje oprezno, osobito nakon što ga je Državni sud za zaštitu države u Beogradu osudio 1933. godine na tri godine zatvora, koje je izdržao u mitrovačkoj kaznionici, jer je prenosio propagandni materijal Ujedinjene revolucionarne omladine. To potvrđuje i njegovo predavanje o dojmovima u Rusiji koje je održao u dvorani Radničkog doma "Vilim Bukšeg" na Krešimirovom trgu. Bićanić govori onako kako je prisutna publika u Radničkom domu očekivala, ali kako bi ostao pošten svojoj spoznaji, on uvijek

32 Đorđević je kao radikal vodio ministarstvo financija od 5. siječnja do 20. prosinca 1934. u Živkovićevoj, Marinkovićevoj i Srškićevoj vladi. U tom je vremenu bio član Jugoslavenske nacionalne stranke.

33 Dr. Sava Obradović radio je također u Ministarstvu vanjskih poslova Kraljevine Srbije. Objavio je *Plurilateralne sporazume Jugoslavije 1934.-1941.* u knjizi Boška Đorđevića, *Pregled ugovorne trgovinske politike od osnivanja Države Srba, Hrvata i Slovenaca*, n. dj.

34 Đorđe Mikić, *Trgovačke veze Kosova sa Srbijom, Austro-Ugarskom, Vlaškom*, Priština, 1971.

35 Očito se pazilo da budu zastupani Slovenci, Hrvati i Srbi. Avsenekovi su bili industrijalci u Novom Mestu.

36 Vjerojatno Sava Obradović, rođen 1900. u Beogradu, koji je završio pravo u Parizu te bio više godina tajnik Trgovačko-industrijske komore u Solunu. Pisao je stručne radove o privredi Grčke.

37 Anastas Ivanovič Mikojan, ruski političar (Sanain u Armeniji, 25. XI. 1895. - Moskva, 21. X. 1978.), bio je boljševik od 1915. i obnašao istaknute dužnosti kao narodni povjerenik za vanjsku i unutrašnju trgovinu, povjerenik za opskrbu 1930. do 1934. i prehrambenu industriju 1934. do 1938. godine. Od 1938. do 1949. bio je zamjenik predsjednika sovjetskog nacionalnog komiteta, dakle vlade, odnosno desna ruka Staljina. Podržao Hruščova u procesu destalinizacije i smijenjen 1966.

38 Vjačeslav Mihajlovič Molotov (Nolinsk, 1890. - Moskva, 1986.) bio je od 1906. član Ruske socijaldemokratske stranke da bi kao jedan od organizatora Oktobarske revolucije 1917. postao tajnik Centralnog komiteta Ruske komunističke partije (boljševika) 1921. do 1926. U vrijeme dolaska Bićanića u Sovjetski Savez bio je ministar vanjskih poslova; obavljao je tu dužnost od 1939. do 1949. godine. Smijenjen je 1956. sa svih dužnosti kao član "antipartijske skupine", a 1961. isključen iz Komunističke partije Sovjetskog Saveza.

39 J. Hoptner, 188. Prema Brugèreu, *Veni, Vidi, Vichy*, 167-168.

M. KOLAR, KAKO JE DR. R. BIČANIĆ DOŽIVIO SOVJETSKI SAVEZ 1940.

svaku pozitivnu konstataciju o stanju u Sovjetskom Savezu veže uz ogradu da postoje razlike, da postoje poteškoće i u nabavi odijela itd., te se na kraju predavanja stječe utisak da je život u Rusiji mnogo lošiji nego život u Jugoslaviji.

Bičanić je vidio i što se događa u Zagrebu. Novinar "Tipografijih izdanja" u Zagrebu, predsjednik novinarske organizacije dr. Branko Sokolić, našao se 1939. na udaru režima jer je potpisao poziv za osnivanje Društva prijatelja Sovjetske Rusije.⁴⁰ Poučen tim primjerom, ali i vlastitim spoznajama nakon robijanja, Bičanić je bio vrlo oprezan da se opet ne nađe u sličnoj situaciji.

No, 1940. godine tekstilna industrija Jugoslavije vršila je pritisak na vladu da se zbog morske blokade i skupoće sirovina učini nešto kako bi se tekstilne tvornice u Jugoslaviji, koje su svoj rad zasnivale isključivo na uvozu sirovina, opskrbile uz pomoć države. Vlada je morala popustiti i hitno nešto učiniti te je to dovelo do odlaska trgovinske delegacije u Sovjetsku Rusiju, sklapanja trgovinskog ugovora sa Sovjetima i srdačnog razilaska članova delegacije. Iako trgovinski ugovor nije nikada realiziran, barem ne u potpunosti, ipak je zanimljivo objaviti na osnovu očuvanog stenograma njegovog usmeno izloženog predavanja o Sovjetskom Savezu. Mislim da se taj tekst mora uključiti u njegove radove i ne može se zanemariti da je upravo tim kontaktima Bičanić stvorio osnovu da kao guverner Narodne banke kraljevine Jugoslavije u Londonu prenese na AVNOJ sredstva koja su se nalazila u Južnoj Americi, osiguravši si tako egzistenciju i mjesto profesora na Pravnom fakultetu u Zagrebu nakon 1946. godine.⁴¹

O putovanju jugoslavenske delegacije u Rusiju pisalo se svašta, a po povratku još više, pa je Bičanić kao jedan od čelnika HSS-a bio prisiljavan da daje brojne intervjue i da odgovara na brojna pitanja zainteresiranih.⁴² Treba reći da su reakcije na

40 Božidar Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Zagreb 2005., 229. Branko Sokolić bio je predsjednik Zagrebačke sekcije Jugoslavenskog novinarskog udruženja. Prvi je predsjednik Novinarskog doma u Zagrebu 1928. godine. Zgrada je djelomice dovršena tek u srpnju 1930. godine sredstvima Mirovinske zaklade novinara Hrvatske. Posve je dovršena tek 1936. nakon Velike svjetske krize. Tada je u njoj održan Novinarski kongres u Zagrebu (*Novinar*, 24. V 1936). G. 1937. useljena je u zgradu i Gradska knjižnica. Svečano otvorenje izvršeno je tek 11. VI. 1940. Naime, Sokolić je u vrijeme osnivanja Banovine Hrvatske bio predsjednik zagrebačke sekcije Novinarskog društva te je predložio da sekcija promijeni ime u Društvo novinara Banovine Hrvatske. Bio je u to vrijeme novinar *Jutarnjeg lista*. G. 1941. bio je šef Presbiroa Banovine Hrvatske. Još je na čelu Novinarskog društva Banovine Hrvatske koje se od 16. srpnja 1941. zove Hrvatsko novinarsko društvo, čime je vraćen stari naslov iz 1910. U listopadu 1945. godine nalazimo ga u delegaciji za Osnivačku skupštinu Saveza udruženja novinara Jugoslavije, jer je bio uhićen 10. veljače 1945. godine kao antifašist. Međutim, njegov rad u Hrvatskom nakladnom zavodu, kao i on sam nisu bili po volji Dušku Brkiću, tada potpredsjedniku Vlade Hrvatske te je Sokolić otpušten s posla. Zaposlio ga je tadašnji gradonačelnik Zagreba Dragutin Saili kao tajnika. Kasnije je Sokolić radio u redakciji *Privrednog vjesnika* koji je izdavala Trgovinska komora Hrvatske. Dana 1. siječnja 1962. član je Društva novinara Hrvatske i direktor časopisa *Arhitektura*. Umro je u Zagrebu 15. lipnja 1980., ali ni *Vjesnik* ni *Večernji list* nisu objavili vijest o njegovoj smrti. (Isto, str. 139, 219, 315, 472, 820.); Josip Horvat, *Hrvatski mikrokozam*, spomenuto kod B. Novaka, *Hrvatsko novinstvo*, str. 175 i 176. Vjerojatno se radi o radu *Hrvatski panoptikum* (Zagreb, 1965.).

41 Još 1989. napisala sam tekst o ovom Bičanićevu predavanju za znanstveni skup koji je održan u Beogradu povodom stogodišnjice službenih diplomatskih odnosa između Rusije i Kraljevine Srbije. Referat pod naslovom "Obavještanje javnosti u Hrvatskoj u međuratnom razdoblju o privredno-socijalnim prilikama u Rusiji" izložila sam u Institutu za savremenu istoriju u Beogradu. Nema obavijest da je tekst bilo gdje objavljen.

42 "Što je dr. Bičanić vidio u Sovjetskoj Rusiji", *Večer*, 1940, br. 5860, 5-6, i *Narodno kolo*, 1940, br. 25, str. 4-5; Ivan Goran Kovačić, Jedno zanimljivo predavanje, *Hrvatski tjednik*, 4. VI 1940. Z. K., Trgovački pregovori i suradnja Jugoslavije i Sovjetske Unije,

Bićanićevo predavanje bile raznolike, pa se diskutiralo o proizvodnji u Sovjetskom Savezu, uspoređivao se standard i sl.⁴³ Predavanjem nisu bili zadovoljni komunisti, ali ni vlasti. Potvrdilo se staro pravilo da se istina najteže prihvaća, jer svatko želi slušati ono što priželjkuje.

Ugovor o trgovini i plovidbi je zaključen 11. svibnja 1940. u Moskvi, a stupio je na snagu 1. lipnja 1940. godine.⁴⁴ Bio je zaključen na tri godine uz mogućnost produženja te eventualni otkazni rok od tri mjeseca. Objavljen je u *Službenim novinama* br. 118-XLIII od 25. svibnja 1940. Bio je to prvi ugovor Jugoslavije sa SSSR-om. Zbog nepostojanja diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza vanjska trgovina Jugoslavije imala je akcidentalan karakter i uglavnom je obavljana posredno.⁴⁵ Obnova jugoslavenskih odnosa sa Sovjetskim Savezom trebala je započeti potpisivanjem Ugovora o trgovini i plovidbi, s time da su se diplomatski odnosi trebali uspostaviti nešto kasnije.

Ugovor o trgovini i plovidbi osnivao se na načelu najvećih povlastica. Sporazum o robnom prometu i plaćanju bio je zasnovan na principu kompenzacija kao što je bilo tada uobičajeno, s time da se povlastica odnosilo i na uvozne i izvozne carine kao i druge formalnosti kod uvoza i izvoza, obuhvaćajući dakako i trošarine, te sudsku zaštitu za pravna i fizička lica. Ugovor predviđa i zaključenje veterinarske konvencije, a do njezina zaključenja dogovoreno je da se primjenjuju domaći propisi o prometu stokom i stočnim proizvodima.

Detalji su dogovoreni *Dopunskim protokolom*. Sovjetski Savez je trebao imati u Jugoslaviji svoje trgovinsko predstavništvo, državno tijelo koje je trebalo zastupati vanjsku trgovinu Sovjetskog Saveza. Bila je predviđena i mogućnost osnivanja trgovačkih predstavništava u drugim gradovima Jugoslavije, pa se takvo osnovalo i u Zagrebu. Tri službenika Trgovinskog predstavništva uživala su prava i privilegije diplomatskih činovnika, mogli su se služiti šifrom i uživali su imunitet te su se stoga imena tih osoba i njihova prava morala objaviti preko *Službenog lista*. Na isti način i Kraljevina Jugoslavija osnovala je svoju Trgovačku delegaciju koja je do osnivanja

Izraz, 1940, br. 5, 274-276; Junius, SSSR i južnoslovenski narodi, *Izraz*, 1940, br. 6, 330-330; "Dr. Rudolf Bićanić o Sovjetskom Savezu, *Izraz*, 7-8, str. 438.

43 Franjo Gaži, Životni standard u Sovjetskom Savezu, *Savremeni*, 1. X. 1940., 150-151.

44 Boško Đorđević, *Pregled ugovorne trgovinske politike od osnivanja Države Srba, Hrvata i Slovenaca*, n. dj., 204-207. Zahvaljujući Đorđeviću, sačuvan je djelomice ovaj ugovor. Boško Đorđević (Beograd, 30. I. 1903. - Beograd, 1951.) završio je pravo u Beogradu i Parizu. Bavio se javnim pravom i političkom ekonomijom. Bio je od 1929. do 1941. službenik Ministarstva trgovine i industrije, a 1940. je postao načelnik Odjela za trgovinske sporazume. Po ulasku Narodne vlade u Beograd opet je zadužen za sklapanje trgovačkih ugovora Federativne Demokratske Jugoslavije s inozemstvom. Bio je prijatelj s dr. Savom Obradovićem i Mijom Mirkovićem te mu je *Pregled* i tiskan 1960. u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu s Mirkovićevim predgovorom. Pisati o vanjskoj trgovini monarhističke Jugoslavije bilo je 1960. nezanimljivo, pa ni ta knjiga nije izazvala nikakvu pažnju.

45 Mijo Mirković navodi da je 1925. uvezeno robe za 9,300.000 dinara što je činilo 0,10 % uvoza, dok je izvoz iznosio samo 100.000 dinara. U 1937. vrijednost uvoza je iznosila samo 6,200.000 dinara što je bilo 0,12 % jugoslavenskog uvoza, a izvoza nije ni bilo. (Predgovor knjizi B. Đorđević, *Pregled ugovorne trgovinske politike*, n. dj., XI). Od 1930. do 1940. razmjena između Jugoslavije i SSSR-a iznosila je svega 131.000 tona u vrijednosti od 52,000.000 dinara i to posredno preko drugih država (Nikola Jasinski, Gospodarska zainteresiranost Banovine Hrvatske u trgovačkom prometu s Rusijom, *Hrvatski dnevnik*, 1449, 15. V. 1940.)

M. KOLAR, KAKO JE DR. R. BIĆANIĆ DOŽIVIO SOVJETSKI SAVEZ 1940.

jugoslavenskog poslanstva u Sovjetskom Savezu trebala potpomagati razvitak privrednih odnosa i zastupati trgovinske interese Jugoslavije u Sovjetskom Savezu. Kao i kod suprotne strane, diplomatske privilegije su imali šef i dva zamjenika a prostorije su uživale eksteritorijalnost.

Sporazum o robnom prometu i plaćanju je dodatak Ugovora i Dopunskog protokola i nije bio namijenjen javnosti. Dogovoreno je da se robni promet dogovara kontingentima, dakle na bazi kliringa, a u vrijednosti od 1,600.000 dolara, odnosno 88,000.000 dinara. Bilo je predviđeno da se iz Jugoslavije izveze slijedeće:

Vrsta roba za izvoz iz Jugoslavije	Vrijednost u dolarima
Sjeme djeteline	50.000
Svinjska mast	200.000
Bakar	450.000
Koncentrati cinka i olova	480.000
Boksit	120.000
Ekstrakti za štavljenje kože	150.000
Ferosilicijum	50.000
Razna roba	100.000
Ukupno	1,600.000

Iskazan je i predviđen uvoz robe u Jugoslaviju po vrsti i vrijednosti:

Vrsta robe za uvoz u Jugoslaviju	Vrijednost u dolarima
Pamuk	1,000.000
Petrolej	100.000
Parafin	100.000
Benzin	100.000
Azbest	50.000
Otpaci od lana	30.000
Farmaceutski proizvodi	20.000
Poljoprivredni i drugi strojevi	150.000
Razna roba	50.000
Ukupno	1,600.000

Bilo je dogovoreno da se plaćanja vrše u američkim dolarima preko Jugoslavenske narodne banke i Državne banke SSSR-a, te da se svaka tri mjeseca vrše uravnoteživanja. Ako dođe do poremećaja, tada povjerilac ima pravo obustaviti isporuke dok se bilanca ne uravnoteži.

U ukupne iznose plaćanja ulazili su i troškovi prijevoza brodovima te lučki troškovi, uključivši uskladištenje, i troškovi Trgovinskog predstavništva Sovjetskog Saveza. Dogovoreno je da Jugoslavija po potrebi može vršiti nabavke u Sovjetskom Savezu.

Iz ovoga se vidi da su obje strane trebale imati koristi od ovog ugovora, ali da je Jugoslavija uglavnom inzistirala na uvozu pamuka koji bi omogućio dalji rad njezinoj tekstilnoj industriji, dok je Sovjetskom Savezu najviše bilo stalo do bakra, olova i cinka.

Ugovor je bio potpisan i potvrđen, ali trebalo je nekoliko mjeseci dok nije osnovano Trgovinsko predstavništvo u Beogradu i dok se nisu privrednici upoznali s mogućnostima trgovanja sa Sovjetskim Savezom. Predstavnici jugoslavenske tekstilne industrije otišli su u Moskvu i 12. prosinca 1940. dogovoren je uvoz pamuka, pa čak i prerada pamuka u jugoslavenskim tvornicama za potrebe Rusije. No, za razliku od pamuka koji je bio relativno jeftin, ruski benzin i petrolej, kao i jugoslavenski bakar, bili su skupi. Onda je rat zakočio dogovorene poslove i sve je stalo. Da nije došlo do rata, trgovina bi se kretala u ugovorenim okvirima, a možda i iznad toga jer su ostavljene otvorene mogućnosti kupovanja.

Zaključak

Bićanić je morao održati ovo svoje predavanje kako bi umirio zainteresiranu javnost. Bio je vrlo umjeren. Osvrt na Bićanićevo predavanje prenijele su gotovo sve novine u Hrvatskoj, a i znatan dio beogradskih novina. No predavanje je započelo vrlo kasno uvečer s čime se uglavnom isključila prisutnost radnika i sindikata, osobito Ujedinjenih radničkih reformističkih sindikata Jugoslavije, pa je i usprkos toga bilo mnogo različitih reakcija. Bićanić nije tajio istinu o Rusiji. Govorio je o onome što je vidio, ali se iza njegovog istinskog divljenja veličini te zemlje i “golemosti” što je posljedica njegovog slavenofilskog odgoja, ipak otkriva prava istina, pa čak i onda kada nastoji ispričati, objasniti ili ublažiti stvarnost, kao što je to kod “repora” koji su već bili i svakodnevna jugoslavenska stvarnost. Od sela nije mnogo vidio, ali se uvijek osjeća izvjesna opreznost. Poslije 1945. naši su agrarni ekonomisti pokušali prenijeti agrarni sustav Sovjetskog Saveza na našu zemlju, što je bio veliki promašaj.⁴⁶ Zanimljiv je Bićanićev zaključak da u Sovjetskoj Rusiji 1940. nakon tri petogodišnja plana i nije bilo tako loše te da nije došlo do njemačkog napada, možda bi došlo i do reformiranja Sovjetskog Saveza. Bićanić je izvrsno uočio veliku privrženost Rusa svojoj

⁴⁶ Mijo Mirković je boravio na naučnom putu u SSSR-u od 26. studenog do 26. prosinca 1958. pa je o tome i objavio rad analizirajući tipove kolhoza i veličinu privrednih poduzeća iako je već zbog propalog pokusa sa stvaranjem zadruga u našoj zemlji bilo jasno da se odnosi u Sovjetskom Savezu ne mogu jednostavno preslikati u našu zemlju. Onda je Mirković počeo tražiti najbolje uzore posvetivši se osobito proučavanju agrara u Lombardiji. (Mijo Mirković, Agrarnoekonomska istraživanja u SSSR. (Veličina poljoprivrednih poduzeća i neki tipovi kolhoza), *Ljetopis JAZU*, sv. 65)

M. KOLAR, KAKO JE DR. R. BIČANIĆ DOŽIVIO SOVJETSKI SAVEZ 1940.

domovini koju su bili spremni braniti svim snagama. No, ovo predavanje Bičanića bilo je upućeno Hrvatima. Iako govori o “narodu”, deklarirajući se time sa tada normalnim gledištem da državnik bude pristaša narodne, jugoslavenske politike, iz teksta predavanja, a naročito iz zadnje rečenice vidi se da zastupa interese Hrvatske i da govori hrvatskom narodu, ali i da želi da Hrvatska vodi politiku prijateljstva s velikom ruskom zemljom. Time si je Bičanić kupio budućnost u Titovoj Jugoslaviji, ali je njegov odnos prema selu bio kontroverzan tadašnjoj politici vodstva Jugoslavije pa ga se trpi do 1946. u Beogradu, a nakon toga u Zagrebu na Pravnom fakultetu. Njegovi stavovi, prijedlozi i programi sve slabije uvažavaju vodeći ljudi koji su vodili privredu države te je Bičanić potisnut iz prvih redova ekonomista koji su kreirali jugoslavensku politiku u vrijeme socijalizma.

Akcija uspostave diplomatskih odnosa Jugoslavije i Sovjetskog Saveza se nastavila kroz čitavu 1940. godinu. Moskva je 10. lipnja 1940. pristala na pregovore o službenom priznanju, pa su se dva tjedna vodili razgovori o smještaju sovjetske diplomacije u Beogradu. Naime, jugoslavenska vlada nije mogla predati Sovjetskom Savezu Dom ruskih emigranata i kapelu Ruske pravoslavne crkve, pa su predstavnici Sovjetskog Saveza konačno prihvatili slabiji smještaj za svoje ustanove. Aleksej Terentjev⁴⁷ i Ilija Šumenković su u Ankari potpisali i sporazum o uspostavljanju diplomatskih odnosa s Rusijom 24. lipnja 1940. godine. Jugoslavija je poslala u Moskvu kao svog ambasadora vođu Srpske zemljoradničke stranke Milana Gavrilovića,⁴⁸ koji je bio i jedan od vođa udružene opozicije. No Berlin nije gledao s odobravanjem na ovakav razvoj i načelnik u njemačkom Ministarstvu vanjskih poslova Viktor von Heeren je Gavriloviću prije odlaska u Rusiju otvoreno rekao da se Berlin protivi njegovu postavljenju jer je liberal i demokrat a pored toga frankofil i anglofil, te da će to utjecati na kvarenje rusko-njemačkih odnosa. Gavrilović je priznao da je frankofil istaknuvši da je Francuska mnogo pomogla Srbima u Prvom svjetskom ratu, ali da to nikako ne može utjecati na rusko-njemačke odnose jer on je predstavnik jedne male zemlje koja ne može poremeti odnose velikih.⁴⁹ I Jugoslavenska je vlada u Londonu pokušala uputiti u Moskvu kao svog atašea ing. Franju Gažija 1942., ali je Moskva odbila njegov prihvata.⁵⁰

Banovina Hrvatska se nadala osobitoj koristi od trgovačkih veza sa Sovjetskim Savezom. U Zagrebu je osnovan Inicijativni odbor Društva prijatelja Sovjetske Rusije na čelu s kiparom Antunom Augustinčićem.⁵¹

47 Neki N. Terentjev objavio je u Zagrebu 1936. brošuru *Problemi dalekog istoka*. Nisam uspjela identificirati tko je bio Aleksen Terentjev.

48 Milan Gavrilović (Beograd, 23. XI. 1882.) završio je pravo u Beogradu, a doktorat je postigao u Parizu. Služio je kao diplomat u Londonu, Ateni, Berlinu i Rimu. Napisao je knjigu *Političkoprivredna demokratija*. Bio je dugo godina tajnik Saveza zemljoradnika. (*Stanojevićeva enciklopedija*, I, Zagreb 1926., 714)

49 Isto, 188-189.

50 Ljubo Boban, *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941-1943*, Zagreb 1985., 41.

51 Najavu osnivanja ovog društva *Hrvatska straža* je okarakterizirala kao boljševičku akciju. (RYS, Društvo prijatelja Sovjetske Rusije, *Hrvatska straža*, 28. VI. 1940. U Cesarčevoj rukopisnoj ostavštini pronašla sam koncept odgovora na ovaj članak gdje se kaže

Sklapanje trgovinskog ugovora Jugoslavije i Sovjetskog Saveza otvorilo je mogućnost objavljivanja niza brošura. Kao 12-i svezak Biblioteke Nezavisnih pisaca Dragutin Klepac objavio je brošuru *Privreda Sovjetske Unije i Jugoslavije* (Zagreb, 1940).⁵² Ističe da sklopljeni ugovor predviđa razmjenu sa Sovjetskim Savezom u iznosu od 177,000.000 dinara. Ističe da je ugovor važan i za Jugoslaviju kao malu zemlju Europe koje kroz zadnjih nekoliko godina nestaju preko noći, te da je očuvanje neutralnosti svih država u prvom planu vanjske politike, a upravo poboljšanje odnosa sa Sovjetskom Unijom odnosno "Socijalističkom Unijom" kako piše Klepac daje našoj zemlji mogućnost da do kraja rata očuva svoju neutralnost".⁵³ Pojavljuju se i brošure Stanka Dornika, Ivana Brodareca, Nikolaja Mihajlova kao i brošure Sedme sile u seriji "Dokumenti sadašnjice", ali ih je Otokar Keršovani sve ocijenio negativnima ističući da su ti radovi ustvari antipropaganda SSSR-a.⁵⁴ Bićanića i njegovo predavanje u Radničkoj komori vrlo je negativno ocijenila *Hrvatska straža* ističući da su Bićanićeve simpatije i "forsirano ljevičarstvo" u neskladu sa stanovištima HSS-a, odnosno Hrvatskog radničkog saveza koji je nedavno izdao letak u kojem navodi da je borba protiv komunista borba protiv rata.⁵⁵ Mladi, naročito liberalna omladina radije čita popularne knjige M. Iljina i E. Segala⁵⁶ gledajući romantičarski na Sovjetski Savez i svijet budućnosti u kojem će priroda raditi za dobro ljudi, i ne znajući da ih uskoro čeka strahoviti rat u kojem će se poremetiti mnoge vrijednosti te da će diktature ovladati većim dijelom svijeta.

da uspostava gospodarskih odnosa između Jugoslavije i SSSR-a nije dovela ni do kakve promjene u stavu Banovine Hrvatske koja ne pokazuje nikakve slabosti ni prema komunizmu ni prema komunističkim agitatorima. (Hrvatski državni arhiv, Zbirka Cesarec, 34-VI/132)

52 Ova je knjiga tiskana u izdanju Dragutina Bekera, brata socijaldemokrata Josipa Bekera.

53 Dragutin Klepac, *Privreda Sovjetske Unije i Jugoslavije*, Zagreb 1940., 40; Mate Blažević, *Poljoprivreda u SSSR-u*, Zagreb 1940., sv. 1.

54 B(ožidar) (Keršovani) ili pod pseudonimom V. Bezjak, Knjige i članci o Sovjetskom Savezu, *Izraz*, br- 7-8, 446; br. 9, 507. Krajnje negativno ocijenili su stanje u Rusiji Rudolf Solonjević i dr. Trušnović, kao i neki drugi ruski emigranti koji su se sklonili u našu zemlju i koji su se prisjećali carističke Rusije.

55 "Sovjeti i Balkan. Predavanje dra Bićanića o SSSR-u". *Hrvatska straža*, 2. VI. 1940., 2 i 4. VI. 1940.

56 M. Iljin, *Prirodna sila i moć ljudi*, Zagreb 1940.; drugo izdanje 1941.; M. Iljin – E. Segal, *Kako je čovjek postao divom*, Zagreb 1941.

**“Predavanje dra. Bičanića o dojmovima iz Sovjetske Rusije,
održano u dvorani “Radničkog doma” 1. VI. 1940.⁵⁷**

Početak u 20,45 sati. Stenogram⁵⁸

Prijatelji!

Ako bi ovdje između nas bio koji tuđinski agent, koji bi pokušao da smeta izlaganja čineći nered, molim vas da ga sami izbacite napolje. (Pljesak).

Doista mislim da za nas osobito u današnje vrijeme nema interesantnijeg puta nego poći u sovjetsku Uniju, da vidimo šta je ta velika nepoznata zemlja..., (Upadice sa desne galerije. Bičanić: Nemojte biti tako nervozni. Glas sa galerije: Nismo mi nervozni. Francuzi i Englezi su nervozni), da vidimo da li je to raj ili pakao. Jedini govore i na sva usta viču da je raj, a drugi opet isto tako na sva usta viču da je pakao.

Ja bih htio da vam kažem, tako velikom i tako sjajnom skupu mojih sugradjana koje je ovamo dovela želja da i oni podju sa mnom u tu veliku zemlju, da vide šta je tamo i kako je tamo... Htio bih da pred vas iznesem svoje dojmove, svoje utiske, onako kako sam ih doživio i proživio.

Ja ne mogu i ne želim as nije ni moguće iznijeti u jednom kratkom predavanju jednu potpuno cjelovitu sliku jednog društvenog sistema. Nije moguće točno donijeti sve ono što se tamo zbiva. To je sasvim razumljivo i vi ćete mi oprostiti ako vas u tom pogledu razočaram. Ipak ću nastojati da ne govorim o onim stvarima koje nalazite u raznim knjigama.⁵⁹ Protiv svoga običaja nastojat ću da što manje upotrebljavam i citiram brojke. Govorit ću o svojim dojmovima, o svojim subjektivnim impresijama sa puta po sovjetskoj Rusiji.

Prije nekih 136 godina⁶⁰ otputila se iz male Srbije jedna delegacija pod vodstvom prote Matije Nenadovića u Rusiju, da vidi tu veliku zemlju i da potražio tamo kakovi su izgledi za pomoć i suradnju između male Srbije i velike Rusije. Vrlo je interesantno čitati memoare tog srpskog političara, vrlo je zanimljivo čuti kako on kaže: Skupili smo se, kaže, iz svake nahije iz svakog kotara po jedan ili dvojicu i pošli smo u nepoznato. Niti znamo kamo idemo niti znamo šta ćemo vidjeti.

57 Stenogram predavanja sam pronašla u Hrvatskom državnom arhivu, u ostavštini dr. R. Bičanića, kut. 6 - fasc. XVI. U stenogramu nije gotovo ništa mijenjano pa je zadržan i pravopis i riječi originala.

58 Ime stenografinje ili stenografa nije navedeno.

59 Tijekom 1939. i 1940. objavljen je čitav niz brošura s prikazima stanja u Sovjetskom Savezu. Tako je Milan Milanović pisao o športu, a drugi su pisali o dostignućima sovjetske poljoprivrede i medicine.

60 Sredinom 1711. došla je prva ruska misija u Crnu Goru za vladavine ruskog cara Petra Velikog. Za vrijeme Prvog srpskog ustanka vođa ustanika Đorđe Petrović Karađorđević je 1804. poslao delegaciju s protom i vojvodom Matijom Nenadovićem (1777.-1854.) da zamoli pomoć koju su već i prije povremeno dobivali Crnogorci. Smatra se prvim diplomatom Srbije. Nenadović je u svojim *Memoarima* obradio razdoblje srpske povijesti od 1787. do 1806. te dio 1813. godine i to je djelo izvanredno značajno za proučavanje Prvog i Drugog srpskog ustanka, pogotovo stoga što se Nenadović 1813. pridružio već Milošu Obrenoviću.

Doista, mogu reći da se sa sličnim raspoloženjem otputila na put i jugoslavenska delegacija koja je prva imala da obnovi, za prvi mah ekonomske veze između Sovjetske Unije i Jugoslavije. I mi smo posli sa mnogo upitnika, sa mnogo neizvjesnosti. Meni je drago što mogu da kažem, da smo se vratili natrag sa manje neizvjesnosti.

Prva impresija koju dobijete kad dodjete do granice Sovjetske Unije, kad predjete tu granicu i idete dalje i dublje u tu veliku zemlju, prvi dojam to je veličina, golemost i prostranost, koja se očituje na gotovo svakom koraku. Ta zemlja je velika 85 puta kao naša država, ona je velika preko 300 puta toliko koliko Banovina Hrvatska. Ona ima 12 puta toliko stanovnika koliko Jugoslavija. Svake godine rodi se u Sovjetskoj Rusiji tolikoj žitelja koliko ima recimo – Finska. I zato u Sovjetskoj Rusiji kažu da njima nije trebalo da osvajaju Finsku,⁶¹ kada se kod njih vlastitom proizvodnjom svake godine stvori jedna Finska.

I doista taj utisak golemosti, taj utisak veličine, prostranosti prati vas stalno kroz cijeli put. Već na željeznici šire tračnice,⁶² ogromni vagoni. Kod nas vagoni nose 10 do 15 najviše 20 tona. Tamo imade vagona koji ponesu 50 do 60 tona. Kada se grade željezničke pruge one se grade odmah na tisuće kilometara. Ulice u Moskvi su ogromne širine, koje se međjusobno presjecaju i grade za decenije unapred. Kanali se postavljaju širokopotezno i danas je Moskva grad iz kojega se može vodom doći iz pet mora.⁶³ Svuda, na svakoj strani, vidi se veličina prostranost, širokopoteznost, golemost, kako i odgovara jednoj tako velikoj zemlji.

Drugi utisak koji dobijete to je ovaj utisak: to nije nikakova zemlja anarhije, nikakova zemlja nereda, nikakova zemlja nesredjenosti i zbrke, nego je to zemlja rada, zemlja organizacije, u kojoj se pojave anarhije i pojave nereda uklanjaju, pa kada treba onda se strogo i nesmiljeno uklanjaju. Životu i napredku naroda nesmije smetati niti pojedinac niti akcija, koja ide za dezorganizacijom organizma.

I vidite organizacijom je ta zemlja, zemlja stare ruske širine, postala velika, čvrsta i jaka tako da u punoj važnosti ostaje onaj stari stav pojedinca u Rusiji, koji je toliko prošao kroz rusku literaturu a koji se i danas osjeća i čuje, a koji je sažet u jednoj jedinoj riječi: "ničevo". Pojedinac u toj organizaciji stoji sam, stoji čak

61 Bićanić apostrofira time na rat između Finske u Rusije koji je izbio u studenom 1939., jer su Rusi htjeli osigurati zaleđe Lenjingrada. No, začudo, mali finski narod se hrabro i neobično dugo odupirao Sovjetskom Savezu koji je radi tog napada na Finsku bio isključen iz Lige naroda.

62 Ruske željeznice imale su širinu od 2 metra, za razliku od 1,65 koliko su ih imale normalne evropske pruge.

63 Izgradnja kanala započela je u 18. stoljeću a usprkos izgradnje željeznica, gradnja kanala postala je opsesija političara velikih država u 20. stoljeću. Izgrađen je već kanal Majna - Rajna, a i kod nas su već bili izgrađeni kanali Mali Stapar na Dunavu s Novim Sadom, te kanal koji je spajao Tisu s Dunavom. Moskva na rijeci Oki bila je vezana kanalima s drugim velikim rijekama. Njemačka je imala veliki kanalski sustav Majna - Rajna, ali se težilo izgradnji umreženja Evrope izgradnjom velikih kanala Rajna - Majna - Dunav i Dunav - Odra - Laba što je u naše vrijeme ostvareno, kada je kanalima dugima 3505 km spojeno Sjeverno i Crno more. Godine 1940. je u Zagrebu objavljena brošura A. Pačljagina *Velika Volga* s detaljnim izlaganjem navodnjavanja i kanalskog sistema. Istu je brošuru tiskala i beogradska "Prosveta" kao deseti svezak "Narodne knjige".

strpljivo, ne nervira se, ne gubi živce. Eto vidite takav red možete vidjeti na jednoj maloj ali vrlo karakterističnoj i interesantnoj pojavi.

Po ulicama Moskve svuda, na svakom koraku skoro, vidite red ljudi koji stoje pred dućanima i čekaju, lijepo i strpljivo, da dodju unutra, da kupe robu, koja im treba. Takav red, odnosno takav "rep" Rusi službeno zovu "očered", a u narodu se to zove "hvost". Takovi "repovi" se stvaraju ne samo pred dućanima živežnih namirnica, nego se stvaraju na primjer kad čovjek hoće da kupi novine, pa je veća navala, onda ruski čelovjek uzme knjigu i čeka svojih pet do deset minuta dok dodje na red da kupi svoje novine. Tom temperamentu to odgovara, ali ja bih htio vidjeti onoga, tko bi, recimo, došao u Split pa bi pokušao takav red. (Smijeh).

Vidite, ta pojava reda, "očereda" je karakteristična za psihologiju, za mentalitet tih ljudi. Prije rata toga nije bilo. Bilo je guranja laktovima na sve strane, pa ako treba i gaženja preko drugih, da pojedinac dodje do svoga cilja. Danas toga nema. Umjesto toga ima – red.

Zašto dolazi do takovih pojava, to je donekle razumljivo, prirodno. Proizvodnja u toj zemlji, makar napreduje velikim koracima, još uvijek nije tolika kolika je kupovna moć ljudi i uslijed toga dolazi do takovih pojava da nemože biti dovoljno dućana da snabdiju ljude sa svim što im treba. To i vodeći ljudi u sovjetskoj Uniji lojalno priznaju ali se i pošteno trude da takove nedostatke uklone.

Ali je i karakteristična ta pojava "hvosta". I nama su objesili jedan takav rep. Mi smo pošli, po strogom protokolu našeg ministarstva vanjskih poslova, na prvu sjednicu sa narodnim komesarom za vanjsku trgovinu Micoljanom i sovjetskom delegacijom i pojavili smo se tamo svečano u žaketima sa velikim repovima. Ne mogu vam reći taj osjećaj kako smo se smiješno osjećali s onim sredovječnim ostatkom otraga prema ljudima koji su došli da sa nama razgovaraju bez ikakvih formalnosti. Ja sam si u duši rekao, šta bi rekli moji prijatelji iz Gospodarske sloge,⁶⁴ da me vide sa tim repom. Ja mislim da bi se oni isto tako smijali kao što su nam se i oni drugi smijali. Mislilo sam pri tom da je moja dužnost da se ovako javno ispovijedim kao što sam to evo sad učinio.

Treća stvar koju smo opazili u Sovjetskoj Uniji to je rad, veliki napor rada, velika želja za radom, velika želja za stvaranjem, veliki kult rada. Čovjek ima impresiju, izgleda, da se u Sovjetskoj Uniji ljudi ne zabavljaju tako kako se kod nas vole zabavljati, da dodju u gostionicu pa da se utrkuju sa špricerima i gube vrijeme (smijeh) nego izgleda da ti ljudi uživaju u radu, da je tamo stvoren kult rada da se ljudi tamo u radu natječu, da im je zabava u tome tko će više uraditi. Doduše ne može se reći da je tempo toga rada svuda tako jako i tako intenzivan kao što je to u zapadnoj Evropi i Americi. Možda automobili kojih ima veoma mnogo u Sovjetskoj Uniji ne idu tako brzo kao što idu u Americi ili Parizu, ali ipak mislim

64 Gospodarska sloga, organizacija HSS-a za kupnju i prodaju seljačkih proizvoda i potreba.

da po svom tempu idu nešto brže nego u Zagrebu. Taj kult rada razvija se onda i u težnji same vlasti, samog režima, da stvara velike javne radove, da se dižu velike zgrade pa je čak i veliki luksuz u javnim zgradama karakterističan.

Jedna od takovih pojava je upravo izgrađena podzemna željeznica u Moskvi. Moskovski Metro.⁶⁵ Svaki sovjetski građanin kad razgovara sa vama i kad vas upita kako je bilo u Moskvi, sigurno će vas upitati da li ste vidjeli Metro. Metro je sagradjen vrlo lijepo, umjetnički, može se dapače reži raskošno, u mramoru s kipovima, sa umjetničkom raskoši prema razmjerno skromno obučenom svijetu koji se tim Metroom vozi. Javne gradjevine kulminiraju u jednoj zgradi koja se sada gradi u Moskvi; dvorac Sovjetov, zgrada Sovjeta.⁶⁶ To je jedna ogromna zgrada za koju se potroši svaki mjesec 10 milijuna rubalja. To je zgrada koja će biti 416 metara visoka, dakle najveća gradjevina na svijetu. U toj zgradi ima dvorana koja će imati 20.000 sjedala. Preko pozornice će moći prolaziti tenkovi i čitave eskadroni konjanika. U njoj će se moći privedjivati vojne revije. U maloj dvorani, kako oni kažu, imat će mjesta za 6.000 ljudi. Ova naša dvorana⁶⁷ bi bila kao neki foyer za tu malu dvoranu.

Priča se mnogo o načinima kako se ti veliki javni radovi provode u sovjetskoj Uniji.⁶⁸ Ja neznam šta je od toga istina jer nisam vidio svojim očima, ali sam zapamtio jedan karakterističan primjer koji mi je spomenut.

U južnim krajevima Sovjetske Unije gradjen je, nema dugo, jedan ogroman kanal od 270 km dugačak, glasoviti Ferganov kanal. Taj je kanal izgrađen za 45 dana. Gradjen je takovim poletom da je na gradnju izašao narod, vojska, vlada. Svi su 45 dana živjeli na tom terenu, dok kanal nije bio gotov. Rezultat: taj kanal natapa 140.000 hektara zemlje, koji su postali sposobni za kulturu pamuka, a pored toga daje još velike količine vode prostoru od 500.00 ha zemlje. Razumljivo je da su ljudi koji su taj kanal gradili pristupili toj gradnji zbilja sa velikim poletom.

Ali, ovo su stvari koje zanimaju možda ljude koji se bave javnim životom, javnom upravom, koji se bave politikom, a ja bih skrenuo malo niže pa da kažem što sam vidio od onoga, kako običan svijet živi. Kakav je, dakle, način života?

Kada govorim o načinu života onda vas moram upozoriti da ne smatrate da u Sovjetskoj Uniji svi žive jednako i da svi ljudi imadu jedne prihode. To oni koji su se malo više bavili tim znaju, ali je općenito mišljenje kod nas da svi imadu jednake prihode. To je pogrešno. Postoje velike razlike u prihodima između

65 Prvi metro izgrađen je u Parizu. Planove za moskovski metro izradio je 1930. Lazar Kaganovič, a pruga od Sokolnika do Parka kulture otvorena je 15. svibnja 1935. Rusi su bili silno ponosni na svoj metro koji je bio i likovno lijepo ukrašen. Metro se stalno produžavao i taj je proces i danas u tijeku.

66 Takva je zgrada izgrađena poslije 1945. i u Varšavi – bila je “poklon” naroda Sovjetskog Saveza Poljacima. Danas se većina tih ogromnih zgrada ruši pa je ove godine srušen i moskovski hotel “Rossija”.

67 Dvorana u Radničkom domu Vilima Bukšega, koji je poslije 1945. prozvan Radnički dom Đure Salaja. Danas je to Dom sindikata.

68 Dakako dr. Bičanić nije znao za gulag, ali ima ipak sumnju kako se organiziraju javni radovi.

pojedinih ljudi. Te razlike u prihodima mogu ići u znatne razmjere. Recimo čistačica u hotelu može imati 200 do 300 rubalja plaće.⁶⁹ Direktor jedne tvornice može doći i do 5 do 6 hiljada rubalja plaće, a imade naročito medju umjetnicima takovih ljudi. To su narodni artisti Sovjetske Unije, kojima mjesečni prihod znade doći do 20 do 30 hiljada rubalja.

Naravno da tako velika razlika u prihodima stvara i razlike u načinu života kod pojedinaca. ako hoćete usporedjivati vrijednost novca kod nas i tamo onda ću vam kazati da po službenom tečaju rubalj vrijedi od prilike 10 dinara, ali po kupovnoj njegovoj moći, u glavnom u širokom (rasponu, nadopuna MKD), usporedjujući sa našim krajevima, možemo reći da rubalj vrijedi 1,50 do 2 din. Ali bi opet bilo krivo i pogrešno kad bi pokušali usporedjivati životne prilike, životni budget kod nas i tamo, jer su elementi, sastavni dijelovi, veoma različiti. Na primjer. Može se reći da kod nas čovjek troši za stan, činovnik, radnik, obrtnik, od prilike 30 do 40 do 50 posto svoje zarade. U Sovjetskoj Uniji stan zauzima daleko manji izdatak. Stan se plaća prema prihodima pojedinaca i prema kubaturi, ali to ne iznosi nikada više nego 2 do 3 do 5 najviše 10 posto od zarade. Prema tome je to znatna ušteda, koju čovjek ima kad za stan tako malo izdaje. Ali ovdje moramo učiniti jednu malu primjedbu da se stanuje razmjerno mnogo lošije nego kod nas, naročito da srednji i viši društveni slojevi stanuju lošije nego kod nas. (...Glasovi: tako i treba) U pogledu stana Sovjetska Unija čini sada izvjesno odstupanje od onoga što je prije bilo. Danas može pojedinac sagraditi sam kuću za svoju porodicu, ali nemože davati stan u najam. Čak može za gradnju te kuće dobiti zajam od države, kako bi se pojačala gradjevna djelatnost.

S odjećom isto tako ima dosta poteškoća. Doduše nisam vidio kao općenitu pojavu otrcanih ljudi, ali su ljudi obučeni veoma skromno. Moram spomenuti da i dame nemaju uvijek toliko ukusa i obučene su sa mnogo manje naskoši nego kod nas. Žene su vrlo skromno obučene pa čak i one koje bi mogle da se malo bolje obuku. One to redovno ne čine jer neće da upadaju u oči. Samo se ipak opaža u tom pogledu neka mala razlika prema prije. Kao da se pojavljuju prvi znaci boljeg ukusnijeg odijevanja čak malo i koketerije, diskretno mazanje ružem... Sve se to vidi kako pomalo nastaje. Vidi se to i kod muškaraca. Onako chic moda opaža se najviše kod mladih sovjetskih oficira.

Prvih dana kad dodjete u Moskvu onda vas iznenadjuje kad vidite muškarce sve sa radničkim kapama na glavi. Pa čak i ministri osim dvojice – trojice nose kape na glavi. Kad smo mi došli, bili smo upadljivi zbog šešira i čuli smo kako su nam rekli: "No vot Amerikanci". Mislim da nebi bili tako ponosni da su znali da smo Balkanci.

⁶⁹ Rubalj je bila novčana jedinica još u carizmu i boljševici nisu mijenjali ime. Dijelila se u 100 kopjejk. G. 1913. ruski rubalj vrijedio je 2,54 austrijske krune.

Prvih dana čovjeku se čini da su svi jednako obučeni, da nema nikakove razlike. Na ulici vidi se što to znači, nema buržoazije nema gradjana. To se točno vidi po prvom dojmu koji se dobije na ulici. Nema na naš način gradjanski odjevenih ljudi. Kada ste u sredini Moskve imate dojam kao da ste došli u jednu radničku četvrt kojeg evropskog grada. Ali kada vam se oko malo bolje privikne na tu sredinu onda razlikujete ljude koji su bolje obučeni i one koji su slabije obučeni. To nije uvijek pitanje materijala, pitanje tkanine, nego i pitanje ukusa. Veoma se mnogo radi, čine se veliki napori u sovjetskoj Uniji da se poboljša pitanje odijela. U tom pogledu naravno da još ima mnogo da se radi da se ta stvar usavrši. Odijela se mogu kupiti ali se ne mogu nabaviti uvijek i treba više puta čekati neko vrijeme dok se do odijela može doći.

Ali, ako je stan malo slab, ako je s odijelom skromnije, zato je sa hranom dobro, moglo bi se reži čak u mnogo slučajeva i vrlo dobro. Kada smo došli tamo vidjeli samo da ti ljudi ogromno mnogo jedu. Mi smo to najprije ovako gledali: došla je, eto, neka delegacija iz jedne strane zemlje, koja je 20 godina putovala do Moskve (Smijeh i pljesak) pa sada eto da ih počastimo kad su došli. Kada su spomenuli mimogred da smo 20 godina putovali onda sam im ja odgovorio s onom pričom iz sv. Pisma o 99 ovaca koje su kod pastira pa ga ne vesele, a kad se vratila ona jedna koju je bio izgubio on se razveselio i primio je sa velikim počastima. Tako smo i mi u prvi mah imali utisak da oni nas časte na jedan naročiti način. Priznajem da je to bilo vrlo obilno i lijepo i mi smo skoro svi obolili. Toliko je toga bilo. Kada smo kasnije došli među svijet vidjeli smo da i drugi ljudi daleko više jedu. Rekli su nam da je tome razlog valjda taj što je kod njih klima mnogo oštrija pa ljudi moraju uzimati više hrane da se ugriju. U Moskvi je ove godine bilo minus 45. (Glas: i ovdje je bilo minus 30).

Zanimljivo je da zima djeluje na način života tako da se prema tome čitav život mora udešavati. Uslijed zime, valjda, tamo počinju svi dućani osim dućana za živežne namirnice, a takodjer i svi uredi u 10 sati prije podne. I onda se radi od 10 prije podne pa do 4 poslije podne. U tvornicama, razumije se, gdje tehnika rada uvjetuje drugu podjelu, tamo se radi neprekidno a i u tvornicama oružja radi se vrlo čvrsto. Karakterističan je taj rad od 10 do 4. Pri tome malo se i popuši, malo se i pojedje, i tako tempo rada po sudu mnogih ljudi koji tamo žive, mogao bi biti mnogo brži, mnogo intenzivniji a da se ljudi nebi pri tom mnogo trošili. Jer, šest sati rada nije toliko što čovjek nebi mogao podnijeti.

Kad smo kod hrane, vrlo je zanimljivo istaknuti činjenicu da su neki artikli osobito jeftini. Naročito su na pr. jeftini lijekovi. Lijekovi se prodavaju gotovo za bagatelnu, za nekoliko desetaka kopjajki i nemože se računati da je to neki izdatak, koji bi opteretio porodicu. To je, nalazim, opravdano i dobro. Mi smo odmah predvidjeli u trgovačkom ugovoru da izvjesne količine lijekova odande kupimo. Još je interesantna stvar, da su predmeti široke potrošnje vrlo jeftini. Na primjer

M. KOLAR, KAKO JE DR. R. BIČANIĆ DOŽIVIO SOVJETSKI SAVEZ 1940.

šibice. Kutija šibica košta tri kopjeje dakle oko 5 para. Naš ministar financija⁷⁰ bio je osobito dirnut kad sam mu donio na dar jednu takovu kutiju šibica. Ako vas zanima ja bi vam kazao od prilike kakove su cijene najnužnijih živežnih namirnica, ako dozvolite... (Glasovi: čekat ćemo do 12 sati).

Stvar izgleda ovako: Pored šibica jeftina je sol. Kila soli i to najbolje stoji 11 kopjeji, tj. 15 do 20 para. Kilogram crnog kruha 84 kopjeje, srednjeg jednu rublju a bijelog 1,70 rublja. Kilogram šećera stoji pet rubalja, 7-8 din., petrolej 1,30 rublja, krompir 50 kopjeji, a zimi 1,20. Proizvodi stočarstva su skuplji i od prilike drže cijenu kao i kod nas. Kilogram mesa stoji 14, od 12 do 10 rubalja u državnim magazinima. Masti 25, putar 26, mlijeko litra 1,80, a zimi čak 2,50 rubalja. Ženske cipele obične 70 rubalja a fine 180. Ženske čarape, koje su vrlo loše 5,60, ali su slabe kvalitete. Električna energija je vrlo jeftina. Jedan kw sat košta u Moskvi svega 25 kopjeja. Električna se pusti da gori dokle se hoće. Isto tako i telefon je u općoj upotrebi i nije problem za ljude da li im treba telefon ili ne. to spada k stanu.

Karakteristična je činjenica da ljudi tamo mnogo novaca troše, mnogo novaca izdaju, da nemaju mnogo smisla za štednju. Vi znate da Rusi ni prije rata nisu imali mnogo smisla za štednju. Ali štednja im nije ni potrebna, nužna, jer nema toga osjećaja težine, potrebe i oskudnosti da bi morali štedjeti. Zašto? U prvom redu zato jer je posla lako naći. Vrijedi poslovica, da je lakše posla naći nego kupiti košulju. Ljudi su osigurani za starost. Svaki čovjek preko 60 godina ima pravo na osiguranje. Neznam da li je ono bolje nego kod SUZOR-a⁷¹ ili nije, ali tako su nam rekli. No povrh toga službenog osiguranja može svaki čovjek još da dokupi privatno za sebe iz svojih prihoda, također i jedno osiguranje za starost, za slučaj smrti. Bit će da bi to državno osiguranje trebalo biti nešto bolje, da bi bilo poželjno da se još nešto doda, kad ima i privatnog.

Uopće kada se vidi kako je s tom kupovnom moći kad se vidi kako se od kupovne moći prelazi nas veselje u kupovanju, onda čovjek ima utisak kao da je u Americi, da ljudi rado kupuju pa možda i stvari koje im ne trebaju. Imaju novaca i hoće nešto kupiti. Zato se i događaju one pojave "očereda". Tako su nam i kazali kad smo ih o tom pitali. Koliko se tu ljudi pojavljuje od potrebe a koliko od raspoloženja da mnogo kupuju, to naravno nismo mogli ustanoviti.

Još ću vam prikazati nekoliko karakterističnih pojava koje su nam pale u oči. Na pr. kako se vidi komunizam s ulice? Kako se u običnom načinu života opaža da je to drugi društveni poredak nego što je kod nas. Prva stvar koju vidite kad idete po

⁷⁰ Ministar financija dr. Juraj Šutej iz Hrvatske seljačke stranke u vladi Cvetković - Maček od 26. kolovoza 1939. do 27. ožujka 1941. i u vladi generala Dušana T. Simovića od 27. ožujka 1931. do 9. siječnja 1942.

⁷¹ Jugoslavenski Središnji ured za osiguranje radnika (SUZOR) nastao po Zakonu o osiguranju radnika 1922 godine. No, osiguranje za starost uvedeno je tek 1937. i do 1940. još nitko od radnika nije dobio radničku mirovinu, pa je položaj ostarjelih i omoćalih radnika bio još uvijek na brzi općina.

ulicama: tramvaji, automobili, autobusi, trolejbusi cirkuliraju pa čak i koji stari izvoščik,⁷² stotine ljudi voze se, hodaju, vesele se, žaluju, vesela lica, sumorna lica, ozbiljna lica... Vidite dalje da na tim ulicama nema ni jednog privatnog dućana. Ni jedan dućan nema firmu na kojoj bi stajalo ime i prezime. Svi su dućani državni i na njima piše i Mostorg broj taj i taj, tj. Moskovska trgovina i broj. U dućanima se naravno kupuje bez ikakvih karata za rublje po određenim cijenama. Plaćate novcem ako ima robe na raspolaganju. To kod dućana je karakteristično i to je provedeno do krajnosti. Imate i brijačnice, koje nemaju firmu nego natpis "perikmaherskaja",⁷³ broj taj i taj, pa čak i postolar nema svoju vlastitu tvrtku, nego samo natpis i broj. Dakle individualnih firmi i dućana nema. Ima ipak nešto što je nalik na individualne dućane, a to je da pored dućana državnih u kojima se prodaju živežne namirnice postoje i t.zv. kolhozna tržišta. Svaki dio grada imade svoj "kolhozni rinok", svoju tržnicu. Tu prodavaju seljaci iz okolice Moskve svoje proizvode. Prodaju ih potpuno slobodno bez diktata cijena, bez kontrole cijena, i te se cijene dižu kao i kod nas po zakonu ponude i potražnje. U državnim dućanima cijene su stalne, a na kolhoznim tržištima se cijene mijenjaju. Tu su cijene obično za 20 do 30 posto skuplje nego li u državnim dućanima. One su skuplje zato jer je ta seljačka roba svježija, jer brže dodje na tržište, bolje je kvalitete i zato imućniji ljudi dolaze i kupuju na kolhoznom tržištu. Pred velike svece ili pred velike svečanosti cijene naglo porastu još i više, tako da su na pr. pred Uskrs cijene na tim tržištima prema cijenama u državnim dućanima bile od prilike za 50 posto više.

No mislio bi čovjek da u Sovjetskoj Uniji neće biti nikakovih dohodaka nego samo dohodak od rada. To je opće pravilo i svatko tko hoće da živi treba da radi i ja nalazim da je to sasvim dobro i opravdano. Jer mislim čak da drukčije ne bi ni smjelo da bude. to je opće pravilo koje je svuda provedeno. Radi muž, radi žena, svako u porodici radi, svatko se bori za život, za egzistenciju. Ipak ima nekoliko odstupanja koja su karakteristična. Postoje na pr. štedionice u koje se ulaže novac na štednju. Nekoliko milijardi rubalja je uloženo u takove štedionice. Te štedionice na svoje uloške plaćaju kamate kao i kod nas samo nešto više oko 4 i po posto na uloške, koji se mogu odmah povući. Dalje, što je vrlo karakteristično ima i rezanja kupona. Ima državnih papira, državnih zajmova, koji odbacuju izvjesnu rentu. Čovjek dodje sa kuponom na državnu blagajnu i dobije za svoj zajam interes. Ima i zalagaonica. Jedan član naše delegacije pokušao je kako funkcioniraju zalagaonice. Donio je svoj čelični sat i ponudio zalagaonici. Rekli su mu: Slab je to sat, možeš dobiti 50 rubalja. Medjutim sat je bio na zvonce i kad je sat uspio da zazvoni onda je činovnik u zalagaonici odmah ponudio 250 rubalja.

Možda će vas zanimati da li u toj socijalističkoj državi ima i privatnog vlasništva. Ja ću vam pročitati jedan član novog sovjetskog Ustava i to član 10. u kojem

72 Stari ruski naziv za kirijaša koji prevozi robu na kolima koje vuku konji.

73 Radnja za izradu perika, najvjerojatnije umetaka za prorijeđenu kosu.

se točno kaže, šta može biti predmet lične svojine. Taj član glasi. Čita: Pravo ličnog vlasništva građjana garantira se zakonom na prihode i dohotke od rada i od štednje, na dom i domaće gospodarstvo, na predmete domaćeg gospodarstva, na predmete lične potrošnje, predmete udobnosti kao i pravo nasljedja na lično vlasništvo građjana.

To i postoji. Ima pojedinaца, koji imaju velike prihode, koji imaju velike dohotke, ima čak ljudi koji imaju ogromne dohotke. Tako za pisca Alekseja Tolstoja⁷⁴ vele da ima jedan milijun rubalja dohotka. Ti ljudi mogu da kupe automobil koji košta 12.000 rubalja, model M 1., narodni pučki automobil, mogu da si život naprave udobnijim nego drugi ljudi. Ali ipak šta ne mogu? Ne mogu nikako i ni na koji način da ulože svoj novac u kupovanje sredstava proizvodnje sa kojima bi najмили radnike da za njih rade.

U tome je upravo glavna karakteristika sistema u Sovjetskoj Uniji koji nije komunizam – to znate vi koji ste se sa tim bavili da to nije komunistički sistem – nego da je to jedan sistem državnog socijalizma, koji još nije gotov, još nije dovršen, još nije izgrađen nego se razvija i izgrađuje, koji je tek u trećoj godini svoje treće pntiljetke.⁷⁵ Tek je dakle 13 godina star. To je malo vremena i zato mnogi ljudi koji naročito iz zapadne Evrope ili Amerike dolaze u Sovjetsku Uniju i kritiziraju stvari, razumljivo je da imaju krive predodžbe o tome. Kada se gleda nedostatke kojih ima, kojih ima dosta, valja uzeti u obzir da se radi o jednoj teškoj baštini ruske povijesti, da se radi o počecima izgradnje jednog drukčijeg sistema državnog uređenja.

Kako je u tom pogledu učinjeno odstupanje neka vam pokaže ova anegdota: Jedan član naše delegacije bio je prije rata desetak godina u Moskvi. On je i za vrijeme revolucije i ratnog komunizma proživio tri godine u Sovjetskoj Uniji.⁷⁶ On je čak bio tamo i činovnik u jednom odsjeku. Jedamput je išao malo na izlet – malo, jedno 500 km. daleko i kupio je pijevca te ga nosio kući da ga ispeče kod kuće. to je bio veliki prestup protiv komunističkog principa – slobodno kupovanje – te su mu pijevca oduzeli i on je bio osuđen na tri dana zatvora, koje je i odsjedio. Kada je sada došao u Moskvu i vidio da se tamo pijevci slobodno prodaju on se nije mogao dovoljno načuditi. Veli: To nije onako kao što je prije bilo. Sve se nekako razblažilo, promijenilo i postalo drukčije.

74 Aleksej Tolstoj (1882.-1945). Kod nas je već 1924. objavljen u Zagrebu njegov fantastični roman *Aelita* u kojoj je opisao proletersku revoluciju na Marsu. U Zagrebu su mu 1924. objavljena još dva romana: *Ruska Golgota* i *Dva života* u kojem opisuje propadanje plemićkih obitelji u Rusiji što je bilo u skladu s težnjom propadanja naših plemićkih obitelji uslijed provođenja agrarne reforme. Bio je protivnik boljševističke revolucije te je zato emigrirao da bi onda priznao boljševizam kao pozitivni proces te se 1923. vratio u Sovjetsku Rusiju i ondje dobivao za to visoke državne počasti. Objavio je i povijesne romane *Petar Prvi*, te *Ivan Grozni*. Veličao je Staljina u romanu *Kruh*.

75 Prva Pjatiljetka (Petogodišnji plan) počela je u Sovjetskom Savezu 1929., druga 1933., a 1938. treća. Svaka je imala svoje ciljeve i izvršenje plana iskazivano kao velika pobjeda komunizma. Istina, teška industrija se razvila no potrošna dobra su se teško nabavljala jer se nisu ni proizvodila. (Rene Lovrenčić, Socijalni problemi u izvedbi prvog petogodišnjeg plana SSSR-a, *Historijski zbornik*, XXIII-XXIV, Zagreb 1970/1971.)

76 Vjerojatno slovenski trgovac Avsenek.

Mene je naročito zanimao problem kolhoza, problem seljaštva. Moram odmah kazati da sam malo od toga vidio. Malo sam vidio zbog toga što smo mi računali da ćemo duže vremena moći proboraviti u Moskvi, ali su se prilike u zapadnoj Evropi počele tako nezgodno razvijati⁷⁷ da smo morali požuriti sa sklapanjem trgovačkog ugovora, da se vratimo kući. I mi smo upotrebili jedan tempo nečuvan za sovjetske prilike. Imali smo čak po tri sjednice u jednom danu. Mi smo trgovački ugovor uspješno završili i došli natrag kući i baš jučer je kako znate taj ugovor izmijenjen⁷⁸ i postao zakon.⁷⁹ Od kolhoza, dakle, mnogo vidio nisam makar sam mnogo puta izrazio svoju želju da bih to htio vidjeti. Ja sam mogao vidjeti putujući željeznicom – i tu moja stara prijateljica Hrvatska straža⁸⁰ ima pravo kada kaže da sam ja Sovjetsku Uniju vidio iz željeznice – ipak sam vidio kako su male parcelice okupljene samo oko sjedišta sela i kako su u okolici veliki kompleksi zemlje. Izjednačeno uzorani, izjednačeno posijani. Izorano vrlo često traktorima – baš je bilo doba oranja – a takodjer i mnogo sa plugovima, koje su vukli konji. Vidjeli smo i mnogo skromnih pa i oskudnih seljačkih kućica sagradjenih od zemlje, a pored njih u sredini po koja veća zgrada, veći magazin i spremište kolhoza.

Vidjeli smo kolhozno tržište i razgovarali tamo sa ljudima koji su prodavali. Vidjeli smo veliku poljoprivrednu izložbu koja je zbilja ogromno djelo i koja pokazuje vrlo lijep pregled rada sovjetske Unije na području poljodjelstva. Medjutim iz vlastitog opažanja mogao bih vam malo reći. Imao sam interesantnih razgovora sa raznim ekonomistima i političkim ljudima Sovjetske Unije, a tamo je svaki politički čovjek ujedno i ekonomist. Iz tih razgovora sam razabrao da je pokušaj kolhoza izgleda stvar koja je uspjela. Pokušaj kolhoza je stvarno uspio u toliko što se vide neki objektivni rezultati. Proizvodnja nije pala, nego funkcionira. Vide se i druge pojave, na pr. da seljaci ne bježe sa sela u grad, nego da ostaju na selima tako da je sovjetska vlada morala uputiti apel na kolhoze da bi što više ljudi bilo pušteno da dodje u gradove da budu radnici u tvornicama. To je jedan indirektan dokaz da je život u kolhozima već prilično stabiliziran i sredjen.

Glavni razlog zbog kojih je sistem kolhoza mogao uspjeti u sovjetskoj Uniji jest u velikom kompleksu pojedinih kolhoza. Treba uzeti u obzir da prosječan kolhoz ima 1.550 ha zemlje i da od prilike na svaki kolhozni dom otpada oko 20 ha a u Sibiriji i preko 100 ha zemlje. Sada vidite u čemu je tajna. Kod nas je te zemlje tako malo da se nebi moglo nadijeliti ni kolhozne domove sa potkućnicom. Bilo bi vrlo zanimljivo gledati kako je taj problem riješen u krajevima gdje je malo zemlje, naročito na Kavkazu, Krimu i Transkavkaziji. Ali, to je tako daleko da nismo mogli ići da to vidimo. Ja sam mnogo razgovarao o tome sa narodnim

77 Hitler je napao Francusku 12. svibnja 1940. i za nešto više od mjesec dana francuska je vojska morala položiti oružje.

78 Vjerojatno treba stajati "potvrđen".

79 Bošković nije objavio točan tekst ugovora već ga je prepričao, pa sam tako postupila i ja.

80 Novine *Hrvatska straža* bile su pokrenute 1933. i ponovno 1939. godine.

M. KOLAR, KAKO JE DR. R. BIČANIĆ DOŽIVIO SOVJETSKI SAVEZ 1940.

komesarom Mikojanom koji je Armenac i koji se mnogo bavio organizacijom narodnog gospodarstva u tim krajevima. On je podigao tamo vinogradarstvo i stočarstvo i on se od prilike složio sa mnom u tome da je gospodarstvo u takovim krajevima gdje ima malo zemlje moguće voditi samo na taj način da se ljudi zaposle sa što intenzivnijim radom u poljodjelstvu.

Vidio sam dalje jedan vrlo značajni film na osnovu jednog romana od Šolohova "Uzdignuta brazda".⁸¹ Taj film pokazuje kako je selo doživljavalo i proživljavalo stvaranje kolhoza. Ja ću vam ispričati nekoliko scena iz toga filma koje su vrlo interesantne. U prvom redu kod pitanja stvaranja kolhoza valja znati ovo: 25.000 radnika prošlo je kroz tečajeve. To su bili prvi organizatori kolhoza po selima. Druga stvar je u ovom: seljaci su u prvi mah primili stvar sa mnogo nepovjerenja. Kako seljaci reaguju na prve govore takovih propagandista? Vidio sam da je slična psihologija seljaka kao i kod nas. Dolazi komesar pa veli: Dodji u kolhoz. To će biti raj na zemlji. Imat ćemo od države strojeve, plugove. To će biti za nas prava sreća. Seljak sluša pa kaže: To je sve lijepo. – A hoćeš li doći u kolhoz? – Njet, neću! Onda mu on dalje tumači kako mora ući u kolhoz zbog svojih drugova, koji su u drugim zemljama. I opet ga pita: Hoćeš li doći? Seljak opet sve odobrava i opet veli: Neću! Onda mu on dalje prikazuje kako će moći ići u Afriku posjetiti svoje prijatelje kolhoznike i dočarava mu sve moguće. Seljak i na ovo odgovara: Tvoje su riječi lijepe ali ja u kolhoz neidem. Dalje se pojavljuje u filmu – za čudo veoma iskreno – kakove su metode primjenjivane kod stvaranja kolhoza. Vidi se kako jedan čovjek postupa po intencijama rajonskog odbora. Kako rajonski odbor počinje forsirati da nije dosta 50 posto u jednoj godini, nego da treba 90 posto, kako se on i revolverom grozi da natjera ljude u kolhoze, kako mnogi zaneseni pojedinci prave kolhoze i od peradi, i kako se onda žene pobune...⁸² U svim sovjetskim filmovima uvijek žene tuku muškarce. (Smijeh). Žene se pobune i druge upute i tako se obično stvar sredjuje. Iz tog kritičnog stava se vidi da je tu moralo biti mnogo prisiljavanja i teških metoda da se seljake prisili u kolhoz. Izgleda ipak da je 10-godišnja praksa stvorila jednu drugu situaciju. Kad bi se htjela napraviti jedna usporedba, mogao bih vam reći da mi toga imamo i u našoj zemlji. Naše imovne općine⁸³ nisu ništa drugo nego jedan veliki šumski kolhoz. Selo se pod utjecajem kolhoza mnogo mijenja. Ja ne bih rekao da je to uvijek na

81 Mihail Aleksandrovič Šolohov (Kružilin, 1905. - Vjošenskaja, 1984.) bio je pisac kozjačkog porijekla. Nakon objavljivanja prvog sveska *Tihog Dona* (1928) smatrali su ga novim Tolstojem. Taj je svezak kod nas preveden već 1936., a dvosveščani roman *Uzorana ledina* već 1940., pa smo mi bili upoznati s tim ruskim piscem. Šolohov je bio vezan uz teme sela, stvarajući čvrste likove kakove je priželjkivao i Rudolf Bičanić pri domišljaju kako da se reformira naše selo.

82 Bičanić očito nije znao da iseljavanje čitavih sela u Sibir onih seljaka koji nisu htjeli ući u kolhoze što je dovelo do gotovo potpunog uništenja ovog seljačkog sloja.

83 Polovica šuma nekadanjih pukovnija nakon razvojačenja naših vojnih krajina pripali su imovnim općinama koje su njima upravljale, prodale drvo i brinule se za veće investicije potrebne bivšim krajišnicima na području izgradnje cesta, škola, željeznica i stipendiranja djece. Na čelu imovnih općina stajalo je ravnateljstvo, ali su se mnoge stvari rješavale i na skupštinama pravouzitnika prilikom čega su se vodile brojne diskusije.

bolje. Ima tu i pojava koje su pozitivne, a ima i koje su negativne. Ne mogu o tome mnogo govoriti jer nisam svojim očima mnoge stvari vidio.

Na kraju, nešto o općim impresijama o nekim pojavama koje se mogu zapaziti na prvi pogled. Moram odmah reći da izgleda da je vladajući sistem u Sovjetskoj Uniji konsolidiran i stabiliziran i da oni koji misle da bi se to moglo nekakvim pučem ili nekakvim carem ukloniti, da se ti vrlo ljuto varaju.⁸⁴

Karakteristično je to u tolikoj mjeri što car više ne predstavlja nikakovo strašilo za sovjetske vlastodršce i što oni puštaju da se na pozornici pojavljuje car. I ja sam vidio u pet kazališnih komada kako dolazi car na pozornicu, kako igra, katkada je dobar, katkada zločest, ali vidim da to više ljude ne uzbuđuje. I zbog toga nije ni pisac komada bio streljan a nitko ni u publici. Ta je stvar za njih preživjela.⁸⁵ To je daleka historija za koju se samo po sebi razumije da se više nikada vratiti neće. (Buran pljesak).

Vidite gospodo, ovaj je pljesak karakterističan. Da smo u Sovjetskoj Uniji svi bi smatrali da je ovo što sam rekao samo po sebi razumljivo i nitko nebi pljeskao. (Smijeh)

Dalje je jedna karakteristična stvar, koju smo mogli opaziti a to je parada 1. maja. (Pljesak). Parada 1. maja na Krasnoj ploščadi, Crvenom trgu, predstavlja jedan od najimpresivnijih događaja što sam ih mogao vidjeti. Ja sam vidio dosta vojničkih parada u zapadnoj Evropi, ali moram priznati da je ovo bila jedna imponantna manifestacija velike snage. Mora se kazati da se u Sovjetskoj Uniji posvećuje velika pažnja vojsci. Svuda se moglo vidjeti, u natpisima, kako se kult vojske i kult obrane domovine u velikoj mjeri njeguje. To ide tako daleko da se taj kult razvija prema vojsci i prema pobjedama ruske vojske od prije revolucije, prema pobjedama recimo nad Napoleonom,⁸⁶ pobjedama generala Suvorova,⁸⁷ generala Kutuzova⁸⁸ ruska vojska slavi se na sva usta kao i njezine pobjede. U zemlji se vidi da je svaki građanin spreman na obranu domovine i da na to polaže. Ja naglašujem, ne na obranu sistema ni države, nego čak domovine. Smotra vojske, govorim o onom što sam vidio na trgu, pokazuje da je ta vojska dobro izvežbana, da se je u paradi pokazala vrlo disciplinirana, da je davala odličan dojam, da su vojnici vrlo dobro oboružani, vrlo dobro obučeni. to sam vidio ne samo kod odličnih divizija u Moskvi nego i putem u vagonima kod vojnika koji su se vraćali iz Finske ili

84 Bićanić je to rekao radi ruskih emigranata, carista koji su se sklonili u Jugoslaviju i tu radili i živjeli.

85 Tako je opera Mihaila Ivanoviča Glinke "Život za cara" morala promijeniti ime u "Ivan Susanjin".

86 Napolen I. Bonaparte (1769.-1821.), francuski vojskovođa i od 1804. car. Uputio se 1812. na veliku vojnu na Rusiju i dopro čak do Moskve gdje je pretrpio goleme gubitke nakon čega je započeo njegov politički i vojni pad.

87 Aleksandar Suvorov (1729.-1800.), ruski vojskovođa poznat po izvanredno teškom prijelazu kada je u Sedmogodišnjem ratu prešao iz Italije preko St. Gotharda u Vorarlberg što je bio pothvat adekvatan onomu iz vremena Drugog punskog ratova kada je Kartažanin Hanibal prešao Alpe sa slonovima.

88 Mihail Ilarionovič Kutuzov (Petrograd, 1745. - Bolesławiec, 1813.) postao je vrhovnim komandantom ruske vojske tek nakon što se sukobio s već izmorenim Napoleonovim armijama na borodinskom polju.

M. KOLAR, KAKO JE DR. R. BIČANIĆ DOŽIVIO SOVJETSKI SAVEZ 1940.

koji su putovali iz jednog kraja zemlje u drugi. Vidjeli smo naročito vrlo mnogo mehanizirano oružja, motorizirane pješadije, motoriziranog topništva, a iznad svega vrlo jake snažne ogromne tenkove. Ta snaga vojske je dovoljno objašnjenje i dovoljno je razumljiva za vanjsku politiku Sovjetske Unije i za onaj ugled, koji Sovjetska Unija uživa danas u međunarodnom svijetu. Mi smo vidjeli da je u pogledu akcije sovjetske vojske u Finskoj pod utjecajem izvjesnih propaganda bila stvorena jedna kriva slika o snazi i efikasnosti te vojske. Uopće čitava stvar Finske svima je tamo vrlo neugodna. Kažu: Mi nismo htjeli ratovati, nama ta stvar nije bila draga. Rekli su nam da sa Finskom nije bila u ratu Sovjetska Unija nego da je to bila stvar samo lenjingradskog vojnog okruga.⁸⁹

Može se reći, dobiva se utisak da Sovjetska Unija u svojoj vanjskoj politici slijedi točno puteve koje je ruskoj vanjskoj politici udario Petar Veliki.⁹⁰ I u tom pogledu vidi se zbilja da je pravac prema Finskoj isto tako karakterističan kao i drugi pravci sovjetske vanjske politike. Vidjeli smo i potom što smo u razgovoru mogli često puta čuti: Petar Veliki bio je vrlo uman čovjek. Taj čovjek je pravilno uočavao ruske probleme. On se je 21 godinu borio za Finsku i izgubio je 1,800.000 ljudi, a dalje od Viborga nije osvajao. Ni mi nismo htjeli dalje ići.

Ta velika zemlja pokazuje kao osnovnu notu u svojoj vanjskoj politici jednu spokojnost, jedan mir i samopouzdanje u vlastite snage. I vi ste mogli vidjeti zadnjih dana kako je to pouzdanje vrlo veliko i kako pored nervoze koja se javlja u cijeloj Evropi, gledaju svi šta će reći Rusija, a ona prilično mirno vodi svoju politiku.

Kad smo se vratili iz Sovjetske Unije kući, kad smo došli u našu zemlju, vidjeli smo da se raspoloženje mnogo promijenilo. Našli smo zemlju u jednom stanju prilično nervozne uzbudjenosti. Svi su bili stali i svi su očekivali da čuju kakav smo mi posao u Sovjetskoj Uniji obavili i što smo tamo svršili. Ja bih najprije htio da upozorim da je bilo mnogo stranih kuhinja koje su pokušavale na najrazličitije načine iskrivljavati i direktno protivno tvrditi od onoga što smo mi govorili prijateljima sa kojima smo došli u kontakt. To me je i ponukalo da javno govorim o svojim dojmovima iz Sovjetske Unije, kako bih demantirao sve te prozirne tendenciozne i lažne glasine koje se o tome šire.

Prvo pitanje koje su ljudi postavili na nas bilo je ovo: "Šta mislite, ako nas tkogod napadne, ili ako bi bili od koga uvučeni u rat, hoće li nas Sovjetska Unija braniti?" To je pitanje koje je u prvi mah svakom došlo na pamet, koje je bilo na

⁸⁹ Tvrdilo se naime da je radi Finske Lenjingrad nezaštićen od Hitlera i da radi toga treba Finska biti saveznik Sovjetskog Saveza. No, Finska u tom ratu nije pokorena, ali je morala mirom u Moskvi odstupiti Karelijsku prevlaku s Viborgom i istočnu Kareliju, što znači da je Sovjetski Savez zaposjao Viborg kojega se odrekao Petar Veliki u rusko-finskom ratu na početku 18. st., iako je upravo on udario temelje Sankt Peterburga (Lenjingrada).

⁹⁰ Iz svih ovih navoda vidi se da je dr. Rudolf Bičanić bio oduševljeni slavenofil. Petar Veliki je htio da Rusija bude povezana sa svijetom i da se smjesti na dva mora pa je osnovao Rigu, a želio je i da Rusija izbjije na Crno more.

vršku jezika više nego u glavi jer razuman čovjek takovo pitanje uopće postaviti ne može. To je doduše vrlo komotno da ostanemo sjediti u zapečku, pa da onda netko dodje i kaže: Mi ćemo te braniti ako te tko napadne. To je stanovište vrlo komotno i ono mi liči malo na onu crnogorsku politiku koja kaže: Nas i Rusa 200 milijona!” Naravno da jedan samostalan slobodan i svijestan narod ne može da kaže takovu rečenicu. Ja mislim da je upravo lekcija, koju smo donijeli iz Sovjetske Unije ta da treba da se sami brinemo što više za svoju obranu (Pljesak), da treba da se brinemo za sebe, da se brinemo ako nas tko napadne, jer mi rata nećemo! (Pljesak). Siguran sam da kad ovo kažem, da nitko u ovoj zemlji, tko je pošten i pravi patriota, niti hoće da naš narod bude uvučen u rat, niti hoće da ratuje da od drugoga što uzima. to je politika koju žele svi narodni i i svi društveni slojevi, to je politika koju provodi naš predsjednik dr. Maček (Poklici: Živio!) to je politika koju provodi vlada narodnog sporazuma.⁹¹ U tom pogledu mi smo svi jednodušni, ali ima nešto drugo, a to je da moramo da se branimo, da moramo da se branimo od svakoga koji bi pokušao da nas napadne i da nas omete u našem miru. To je velika lekcija, to je velika pouka, to su čak i riječi koja sam donio ovamo iz Sovjetske Unije i te vam riječi predajem (Pljesak). Te riječi predajem onima, koji viču: “Nećemo rata”, a ne viču: “Branit ćemo se”.⁹²

Imade ljudi izvjesnih krugova koji u tom pogledu na žalost ne dijele mišljenje koje se je sa toliko jasnoće, sa toliko preciznosti i sa toliko čvrstoće moglo posvuda vidjeti u Moskvi, koje je bilo na ustima sovjetskih državnika kada su govorili o svojoj zemlji, koje je bilo na ustima njihovim kada su govorili i o našoj zemlji i o našoj domovini. I oni koji u tom pogledu vole da slušaju glas Moskve, neka pogledaju dali pravo rade i neka ispitaju da li su moje riječi točne.

Druga stvar, koju su me ljudi upitali a koja je bila interesantna to je ovo: Da li imade u Sovjetskoj Uniji slavenskog osjećaja? Da li su Sovjeti Rusi, da li su to Slaveni, da li oni osjećaju kakovu simpatiju prema drugima, prema malim slavenskim narodima? Neki ljudi koji imadu uho dugo do Moskve nasmijali su se kada bi čuli od drugih takova pitanja. Nasmijali su se malo ironično, malo cinički, prema temperamentu. Ja mogu reći iz vlastitog iskustva i iz vlastitog opažanja u tom pogledu ovo: U početku smo vidjeli jedan malo rezerviran stav prema nama. Taj se je stav tokom vremena razbio, rasplinuo iz jednog velikog razloga što smo mi govorili skoro istim jezikom. vidio sam kako je velik faktor za sporazum jezik, srodnost jezika, koja se očituje i u samoj duševnoj strukturi pojedinih naroda. Vidio sam to govoreći sa ljudima družeći se sa njima i izmjenjujući misli. Vidio sam da i pored svega različitog političkog i društvenog sistema probija, izbija svom

91 Vlada narodnog sporazuma s Dragišom Cvetkovićem kao predsjednikom i dr. Vladkom Mačekom kao potpredsjednikom formirana je 26. kolovoza 1939. i trajala je do puča 27. ožujka 1941. godine. Dr. Vladko Maček bio je predsjednik Hrvatske seljačke stranke, a dr. Rudolf Bičanić bio je član te stranke, vrlo blizak predsjedniku.

92 Očito je ovaj govor utjecao i na sastavak slogana “Bolje rat nego pakt” uzvikivan na ulicama Beograda nakon pristupa Jugoslavije Trojnom paktu.

M. KOLAR, KAKO JE DR. R. BIČANIĆ DOŽIVIO SOVJETSKI SAVEZ 1940.

snagom podloga zajedničke slavenske narodne kulture. Vidio sam i čuo mnogo o tome o čemu na žalost ne mogu i nesmijem javno da govorim, ali vam kažem i vjerujte mi, da sam se u tom pogledu iz sovjetske Unije vratio smiren.

Treće je pitanje koje je naročito interesantno a specijalno za nas Hrvate jest: Kakovo stanovište zauzimalju Sovjeti prema Hrvatima? Znaju li oni za nas? Što misle o nama? Ja se sjećam ovim povodom one uzrečice, koja je u javnom mnijenju išla prije rata, kada je netko iz Srbije došao u Rusiju i pomiješao se među građane i kad bi ga čuli kako govori srodnim jezikom te ga upitali: Odakle si ti? a on odgovorio: Iz Srbije – onda bi ga pitali: A koja je to gubernija? Bojao sam se da će možda i za nas Hrvate biti tako i mogu sa veseljem da kažem da sam se i u tom pogledu vratio takodjer potpuno zadovoljan. Dokazujem to ovim: Prvo, što je po protokolu bilo određeno da predsjednik sovjetske vlade i narodni komesar za vanjske poslove Molotov primi samo predsjednika Jugoslavenske delegacije a što je g. Molotov po vlastitoj inicijativi pozvao cijelu delegaciju k sebi, čime je nesumnjivo htio da se ukaže pažnja Hrvatima i drugim narodima koji žive u Jugoslaviji. Čuli smo tamo kako se govori o složenoj državi Jugoslaviji u kojoj ima raznih naroda, Srba, Hrvata, Slovenaca i drugih. Vidjeli smo tamo živu uspomenu na pok(ojnog) Stjepana Radića⁹³ (Slava mu), kojega nisu u Moskvi zaboravili. I kad je jednom prilikom u jednom društvu bilo rečeno kako nas 20 godina nije bilo, onda sam ja mogao reći: Bio je u Hrvata vodja, dalekovidan čovjek, koji je znao naći put u Moskvu. (Pljesak). A najbolji dokaz svima onima sitnim, malim pokušajima da se omalovaži veliko djelo zbliženja između Sovjetske Unije i nas a naročito nas Hrvata to su ove riječi: Kada smo se opraštali od Molotova i kada sam mu se zahvalio na prijemu onda mi je on rekao “Moj privjet⁹⁴ Horvatam! Moj haroši i hrvatski prijet horvackomu narodu!” – “Moj pozdrav Hrvatima! Moj lijepi bratski pozdrav hrvatskom narodu”. To znači da mi u Moskvi nismo nepoznati, nego da nas poznaju i cijene i poštuju kao narod. Moje je zadovoljstvo bilo veliko, kad sam to vidio, kad sam to čuo. Mogao sam da se smiren vratim kući i sa vedrijim pogledom u našu budućnost.

Da je doista tako, da doista u Sovjetskoj Uniji postoji razumijevanje za naše potrebe, da postoji želja da budu Jugoslaviji od koristi, vidi se i po tome što je ta želja i ta volja naišla već odjeka u našoj praktičnoj politici. Upravo jučer na večer kod večere na Avali izrekao je naš ministar trgovine i industrije dr Andres ove riječi: Obnova privrednih odnosa između Sovjetskog Saveza i kraljevine Jugoslavije pozdravljena je kod nas kao jedan krupan i radostan događaj. U toj činjenici uspostavljanja trgovine mi smo vidjeli odušak koji otvara nove perspektive za našu razmjenu i za čitav naš privredni razvitak, kojemu sadašnje izvanredne

93 Stjepan Radić, vođa HSS-a, bio je četiri puta u Rusiji i zadnji puta 1924. kada je upisao svoju stranku u Seljačku komunističku internacionalu.

94 Vrlo srdačni prijem ili ono što mi označavamo “dobrodošao”.

prilike nameću velike smetnje i teškoće. Između Sovjetske Unije i Jugoslavije postoje zaista široke mogućnosti razmjene. Sovjetska Unija može u velikoj mjeri da promjeni sadašnju strukturu naše vanjske trgovine ne samo kao dobavljač raznih sirovina, ulja, petroleja, pamuka, željeza i drugih artikala, nego i kao dobavljač svih mašina i industrijskih preradjevina. Sa svoje strane mi možemo izvoziti u Sovjetsku Uniju mnoge poljoprivredne, rudarske i manufakturne proizvode. Trgovinski ugovor od 11. svibnja o. g. predstavlja povoljnu bazu za rad. Na nama je sada da tom ugovoru damo punu važnost iskorišćujući razmjene, koje postoje. Međutim ovaj ugovor je kod nas ocijenjen ne samo sa privrednog nego i sa političkog gledišta. U njemu je naš narod vidio davno željenu obnovu odnosa sa velikim ruskim narodom, sa kojim je on vezan ne samo sredstvom krvi i jezika nego i kulturnim tradicijama i uspomnama na suradnju u prošlosti. Na čelu ugovora mi smo napisali da pristupamo obnovi trgovinskih odnosa u želji da stvorimo trajne uvjete prijateljstva i suradnje između obih zemalja i njihovih naroda. Želja je cjelokupnog našeg seljačkog naroda da vidi što prije ostvarene ove uvjete i obnovljene prijateljske veze sa ruskim seljačkim i radničkim narodom. (Pljesak).

Ja mislim da nije potrebno da naročito naglašujem šta znače ovakove riječi, ovakova izjava u svečanoj prilici iz usta jednog aktivnog ministra. Te riječi su našle svoju veliku potvrdu u izjavi našeg predsjednika dra Mačeka, poslije primanja sovjetskog poslanika jučer u Beogradu. I zato se varaju oni koji pokušavaju podcijeniti novu politiku prijateljstva između Jugoslavije i Sovjetske Unije. To nije slučajno djelo žestokih mladića, to nije nepromišljen akt, to nije niti izazvano sadašnjim prilikama i nuždom, nego ja bih htio da kažem jasno i otvoreno, ta je politika prijateljstva sa Sovjetskom Unijom za nas postala jedan od tri osnova na kojima počiva vanjska politika i hrvatskog naroda i Jugoslavije. (Pljesak). KONAC.

SUMMARY

How did Dr. Rudolf Bićanić experience the Soviet Union in 1940

During 1940 Dr. Rudolf Bićanić spent several days in Soviet Union as a member of delegation that was supposed to reach the first Yugoslavian-Soviet trade agreement. That succeeded and with that agreement the industry of monarchist Yugoslavia should've been providing raw materials that could enable the work for its endangered kinds of industry such as was for ex. textile industry and on the first place that was the textile industry in Croatia. Although the agreement came into effect it couldn't be realized because of Hitler's attack on Soviet Union. On the other hand, Bićanić had his own experience of Soviet Union few months before that conflict occurred and he introduced his findings in a lecture at Radnički dom (Worker's home) in Zagreb. Considering the time and the surroundings where the lecture was held the profoundly interesting parts from it provoked large polemics in public life. Those clearly suggested that there was an ideological division of society in Zagreb and hence some were overwhelmed with condition in the Soviet Union but the others were full of criticism about lecture and about the situation in the Soviet Union as well. As for Bićanić, he held his lecture in front of the full auditorium in Workers home and he stated his viewpoint about Russia of that time fairly distancing himself from anything that he was not sure that he saw. To us, his observations about Russia are very interesting and that's because of his authorship of his studying of our domestic conditions in an anthology called "Kako živi narod" (1936 and 1939). In any case, that lecture that Bićanić held differs from anything that could've been heard in Croatia about Soviet Union and about lives of its peoples. The text from that lecture was saved in a form of stenograph and there were only few corrections to be made in to preserve the spelling of stenographer original. Unfortunately, the trade agreement did not come to be realized because of the political events and the attacks of Axis forces on our country. Because of this lecture Bićanić was forced to leave for emigration in April of 1941 and that provoked direct impacts on his life.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Godina LX
Zagreb 2007.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LX, str. 1-401, Zagreb 2007.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Suizdavač

Srednja Europa, d.o.o.

Redakcijski odbor

Slaven Bertoša, Mirjana Gross, Tvrko Jakovina

Ivan Kampuš, Franko Mirošević, Ivica Prlender

Tomislav Raukar, Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa *Historijski zbornik* su referirani u publikacijama:

ABC Clio

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Objavlivanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH

Grafička priprema i tisak:

Ibis-grafika, IV Ravnice 25, Zagreb